



ZABYTEK
ZADBANY

AD
2018



NARODOWY INSTYTUT
DZIEDZICTWA
NATIONAL HERITAGE BOARD OF POLAND



NARODOWY INSTYTUT
DZIEDZICTWA
NATIONAL HERITAGE BOARD OF POLAND

ZABYTEK
ZADBANY

AD
2018

Warszawa 2018



NARODOWY INSTYTUT
DZIEDZICTWA
NATIONAL HERITAGE BOARD OF POLAND

ZABYTEK ZADBANY A.D. 2018

Copyright©Narodowy Instytut Dziedzictwa 2018

Tekst: Joanna Piotrowska

Redaktor prowadzący: Iwona Liżewska
Redakcja językowa i korekta: Monika Buraczyńska

Projekt graficzny: Janusz Pilecki
Skład i łamanie: VMA WZORCOWNIA Janusz Pilecki | pele@pele.pl

Fotografia na okładce:

*Główna Kluczowa Sztolnia Dziedziczna, obecnie Muzeum Górnictwa Węglowego w Zabrze,
wyróżniona w kategorii architektury przemysłowej i budownictwa inżynierskiego | Fot. M. Stańczyk*

Wydawca:
Narodowy Instytut Dziedzictwa
ul. Kopernika 36/40, 00-924 Warszawa
tel. 22 826 02 39 | info@nid.pl
www.nid.pl

Druk: PROPRINT

Nakład: 600 egz.

ISBN: 978-83-66160-16-3

Spis treści

04	WSTĘP Magdalena Gawin, Generalny Konserwator Zabytków
06	KONKURS „ZABYTEK ZADBANY”
11	KATEGORIA SPECJALNA: WŁAŚCIWE UŻYTKOWANIE I STAŁA OPIEKA NAD ZABYTKIEM
12	Laureat: Kościół ewangelicko-augsburski w Pasymiu
21	UTRWALENIE WARTOŚCI ZABYTKOWEJ OBIEKTU
22	Laureat: Kaplica Hochberga przy kościele Świętego Wincentego i Świętego Jakuba – obecnej katedrze greckokatolickiej we Wrocławiu
30	Wyróżnienie: Kościół parafialny Świętej Jadwigi Śląskiej w Miłkowie
36	Wyróżnienie: Kościół parafialny Świętego Jacka w Chochołowie
42	Wyróżnienie: Kościół parafialny salezjanów Świętego Józefa w Przemyślu
49	REWALORYZACJA PRZESTRZENI KULTUROWEJ I KRAJOBRAZU
50	Laureat: Park-arboretum w Gołuchowie
59	ADAPTACJA OBIEKTÓW ZABYTKOWYCH
60	Laureat: Dwór w Psieniu-Ostrowie
66	Wyróżnienie: Transformatorownia, obecnie Trafostacja Sztuki w Szczecinie
74	Wyróżnienie: Zespół pałacowo-parkowy, obecnie siedziba Zespołu Pieśni i Tańca „Śląsk” im. Stanisława Hadyny w Koszęcinie
81	ARCHITEKTURA I BUDOWNICTWO DREWNIANE
82	Wyróżnienie: Kościół filialny Świętego Krzyża w Obornikach
88	Wyróżnienie: Kościół parafialny Podwyższenia Krzyża Świętego w Starej Wsi
97	ARCHITEKTURA PRZEMYSŁOWA I BUDOWNICTWO INŻYNIERYJNE
98	Laureat: Walcownia cynku, obecnie Muzeum Hutnictwa Cynku „Walcownia” w Katowicach-Szopienicach
106	Wyróżnienie: Główna Kluczowa Sztolnia Dziedziczna wraz z chodnikiem podstawowym w pokładzie 510, obecnie Muzeum Górnictwa Węglowego w Zabrze



Fot. Danuta Matloch

Szanowni Państwo,

w 2018 r. odbyła się kolejna edycja konkursu „Zabytek Zadbany”. Zgodnie z wieloletnią tradycją jego wyniki zostały ogłoszone podczas centralnych obchodów Międzynarodowego Dnia Ochrony Zabytków, w tym roku odbywających się w Zamościu. Wśród laureatów znalazły się zabytki mocno zakorzenione w świadomości społecznej, takie jak: kaplica Hochberga przy kościele Świętego Wincentego i Świętego Jakuba (obecnie katedra greckokatolicka we Wrocławiu), park-arboretum w Gołuchowie, zespół pałacowo-parkowy w Koszęcinie (obecnie siedziba Zespołu Pieśni i Tańca „Śląsk” im. Stanisława Hady-ny), dawna hala walcowni cynku w Katowicach-Szopienicach (obecnie Muzeum Hutnictwa Cynku „Walcownia”) czy część kompleksu kopalnianego w Zabrze (Główna Kluczowa Sztolnia Dziedziczna wraz z chodnikiem podstawowym w pokładzie 510, obecnie obiekt Muzeum Górnictwa Węglowego), jak również obiekty mało znane, niekiedy zapomniane, z trudem odnajdowane na kulturowej mapie Polski, ale o dużych walorach historycznych, architektonicznych i artystycznych (np. dwór Purgoldów w Psieniu-Ostrowie (woj. wielkopolskie) czy kościół ewangelicko-augsburski w Pasymiu (woj. warmińsko-mazurskie).

Wyróżniając obiekty zgłoszone do konkursu, jury doceniło wyjątkowy wysiłek właścicieli (administratorów) tych zabytków oraz wykonawców prac konserwatorskich, restauratorskich bądź robót budowlanych, zorientowanych na zachowanie ich autentyczności i oryginalności. Doceniono również wieloletnią troskę o zachowanie zabytku w jak najlepszym stanie. Postawa taka nie jest jeszcze powszechna, tym bardziej więc należy ją docenić. W tym względzie na szczególne uznanie zasługuje wieloletnia działalność księdza proboszcza kościoła ewangelicko-augsburskiego w Pasymiu, który systematycznie, mierząc się z różnymi trudnościami, w tym m.in. z koniecznością pozyskiwania zewnętrznych środków finansowych, z zamiłowaniem i coraz większym znanstwem troszczy się o powierzony jego pieczy zabytek.

W konkursie „Zabytek Zadbany” wyróżnia się najlepsze realizacje związane z remontami i konserwacją zabytków, nagradza wzorowych gospodarzy zabytków oraz wykonawców prac. Tym samym konkurs promuje inicjatywy lokalne dotyczące szeroko rozumianej konserwacji zabytków. Mimo iż z nagrodami i wyróżnieniami w konkursie nie wiążą się korzyści materialne, to laury uzyskane w konkursie „Zabytek Zadbany” są bardzo wysoko cenione przez właścicieli zabytków i konserwatorów, mają dla nich prestiżowe znaczenie, a jednocześnie zobowiązują właścicieli do dalszej szczególnej i stałej dbałości o te zabytki, a konserwatorów do utrzymywania jak najwyższego poziomu prac. Stanowią też istotny atut w propagowaniu miejscowości czy regionu, umożliwiają wykorzystanie zabytków dla celów turystycznych, edukacyjnych i społecznych, wymuszając przy tym wzrost nakładów na ich należyte utrzymanie, wykorzystanie i promocję. Umiejętnie użytkowany i zarządzany zabytek może przysporzyć społecznościom lokalnym określonych korzyści: umacnia więzi międzyludzkie, kształtuje poczucie tożsamości i przynależności do „małej ojczyzny”, buduje lokalny patriotyzm.

Konkursowy sukces może być zachętą dla właścicieli zabytków do dalszej dbałości o ich stan zachowania czy nawet inwestowania w infrastrukturę i usługi. Stwarza to dogodne warunki do podnoszenia poziomu życia mieszkańców, wzrostu świadomości wartości kulturowych środowiska lokalnego. Wyróżnienie w konkursie „Zabytek Zadbany” jest zatem szczególnym instrumentem budowania prestiżu i promocji.

dr hab. prof. IH PAN Magdalena Gawin



Podsekretarz Stanu w Ministerstwie Kultury
i Dziedzictwa Narodowego
Generalny Konserwator Zabytków



KONKURS „ZABYTEK ZADBANY”

Zasób zabytków w Polsce jest liczny i zróżnicowany, odzwierciedla historyczne przemiany stylów, materiałów dominujących w budownictwie danej epoki i regionu, dokumentuje życie religijne, historię społeczną, gospodarczą, rozwój techniki, dawne podejście do kształtowania przestrzeni publicznej i prywatnej. Obejmuje zarówno budowle reprezentacyjne, jak i te skromne, będące świadkami dawnego krajobrazu i realiów życia naszych przodków i poprzedników. Wiele obiektów zabytkowych objętych jest opieką konserwatorską: prowadzone są działania ratujące przed zniszczeniem, wieloletnie i wieloetapowe programy obliczone na stopniowe uczytelnianie zachowanych wartości, prace rewaloryzacyjne i przystosowujące zabytki do nowych funkcji.

Konkurs „Zabytek Zadbany” skierowany jest do opiekunów zabytków, ich właścicieli, posiadaczy i zarządców – do instytucji, parafii, samorządów, muzeów, osób prywatnych, podmiotów państwowych i społecznych, które wzorowo prowadzą prace konserwatorskie i w sposób godny naśladowania wywiązują się z obowiązku opieki nad powierzonym sobie dziedzictwem.

Konkurs ma na celu wyłonić najlepsze realizacje – prace badawcze, budowlane, konserwatorskie, rewitalizacyjne oraz adaptacyjne – które przyczyniają się do zachowania dziedzictwa, utrwalenia i uczytelnienia jego wartości.

Oprócz właścicieli i zarządców zabytki do konkursu mogą zgłaszać także wojewódzcy konserwatorzy zabytków oraz osoby przez nich upoważnione – kierownicy delegatur wojewódzkich urzędów ochrony zabytków oraz konserwatorzy samorządowi.

Konkurs rozstrzygany jest w następujących kategoriach:

- kategoria specjalna: właściwe użytkowanie i stała opieka nad zabytkiem,
- utrwalenie wartości zabytkowej obiektu,
- rewaloryzacja przestrzeni kulturowej i krajobrazu (w tym założenia dworskie i pałacowe),
- adaptacja obiektów zabytkowych,
- architektura i budownictwo drewniane,
- architektura przemysłowa i budownictwo inżynierskie.

W kategorii specjalnej oceniane są działania co najmniej dziesięcioletnie, w pozostałych – prace ukończone w ciągu pięciu lat poprzedzających rok danej edycji konkursu. Zgłoszenia poddawane są ocenie formalnej, po niej następuje ocena merytoryczna dokonywana przez specjalistów Narodowego Instytutu Dziedzictwa z oddziałów terenowych, na których obszarze działalności znajdują się oceniane obiekty. Ostateczna ocena należy do jury konkursu, które wyłania laureata w kategorii specjalnej, w pozostałych zaś nominuje po cztery zabytki, spośród których wskazuje laureata i wyróżnionych. Jury może również nominować mniej obiektów i nie przyznać wszystkich tytułów.

W 2018 roku w konkursie wzięło udział 45 zabytków z 15 województw: 6 w kategorii specjalnej, 15 w kategorii utrwalenia wartości zabytkowej, 5 w kategorii rewaloryzacji krajobrazu, 13 w kategorii adaptacji, 4 w kategorii budownictwa drewnianego i 2 w kategorii dziedzictwa przemysłowego.

Niniejsza publikacja poświęcona jest wyłonionym spośród nich zwycięzcom.



JURY KONKURSU

- Ewa Bortkiewicz | Departament Ochrony Zabytków Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego
- Mariusz Czuba | zastępca dyrektora Narodowego Instytutu Dziedzictwa
- dr Małgorzata Gwiazdowska | Miejski Konserwator Zabytków w Szczecinie
- dr inż. arch. Jan Janczykowski | Małopolski Wojewódzki Konserwator Zabytków
- dr Adam Jankiewicz | członek zarządu Stowarzyszenia Wspólnota Kulturowa „Borussia” w Olsztynie, członek Rady Fundacji „Dziedzictwo Nasze” w Węgorzewie
- prof. dr hab. Andrzej Koss | dyrektor Międzyuczelnianego Instytutu Konserwacji i Restauracji Dzieł Sztuki Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie

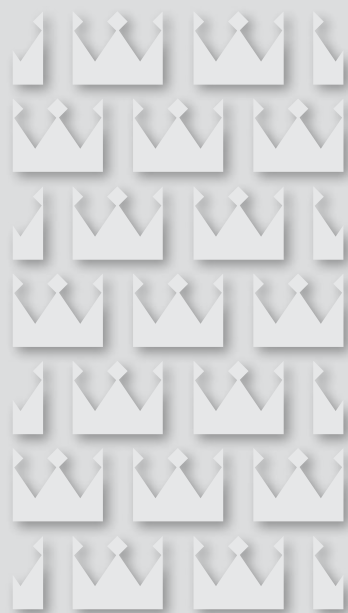
ZABYTEK
ZADBANY

AD

2018

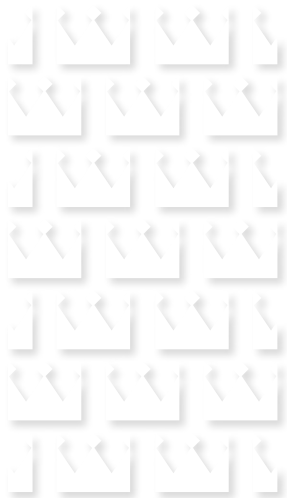


Kościół ewangelicko-augsburski w Pasymiu – laureat kategorii specjalnej właściwego użytkowania i stałej opieki nad zabytkiem | Fot. C. Pinkowski



**kategoria
specjalna:
właściwe
użytkowanie
i stała opieka
nad zabytkiem**

ZABYTEK
ZADBANY
2018



LAUREAT

KOŚCIÓŁ EWANGELICKO-AUGSBURSKI W PASYMIU

woj. warmińsko-mazurskie, Pasym, ul. Jedności Słowiańskiej 3
właściciel: Parafia Ewangelicko-Augsburska w Pasymiu

NAGRODĘ przyznano za wzorowe i systematyczne działania konserwatorskie obejmujące architekturę oraz wnętrze świątyni. Wspólny mianownik wieloletnich prac stanowi właściwe rozpoznanie badawcze oraz poszanowanie integralności i autentyczności zabytku. Kościół jest zarówno miejscem sprawowania liturgii, jak i ośrodkiem kulturowym – służy koncertom, spotkaniom, działa przy nim muzeum parafialne.

Gotycki kościół w Pasymiu w zasadniczym zrębie zbudowano być może w roku 1391, szczyt wschodni – pod koniec XV wieku, wieżę – około początku wieku XVI. Formy budowlane prostej świątyni salowej o dekoracyjnych szczytach stanowią dobry przykład gotyku ceglanego państwa zakonnego w Prusach. W roku 1525 państwo zakonne zostało przekształcone przez Albrechta Hohenzollerna w księstwo, a nowa forma polityczna została dopełniona powszechną zmianą obowiązującego w państwie wyznania. Mieszkańcy Pasymia stali się ewangelikami, a miejska świątynia parafialna – świątynią ewangelicką. Zmiana wyznania nie przyniosła znaczących zmian w architekturze kościoła. Dopiero w XVIII wieku, po pożarze w 1750 roku, przebudowano wieżę, która zyskała barokowy, kryty gontem hełm o płynnej linii. W tym samym czasie wnętrze nakryto drewnianym sklepieniem kolebkowym, zintegrowanym z charakterystycznymi dla kościołów protestanckich emporami. Po II wojnie światowej kościół pozostał świątynią ewangelicką i pełni tę funkcję do dziś. Zachował się w nim cenny zespół historycznego wyposażenia.

W 1995 roku rozpoczęto długotrwałe i kompleksowe prace badawcze, budowlane, konserwatorskie i rewaloryzacyjne. Prowadzono je etapami. Objęły one elewacje zewnętrzne wraz z detalem architektonicznym, wymianę ceramicznego pokrycia dachu oraz gontu na hełmie wieży, wnętrza gotyckiej zakrystii i górnych kondygnacji wieży, wystrój i wyposażenie. Przemurowano wtórne, dysharmonijne otwory drzwi i okna w elewacji północnej, odsolono i oczyszczono powierzchnię lic ceglanych, zdjęto wtórne wyprawy, uzupełniono ubytki cegły, kamienia i profilowania spoin (na ścianach kruchty pozostawiono otwory po świdrach ogniowych). Na elewacjach przywieżowych odkryto i ucytelniono ryty i warstwy malarskie gotyckiego fryzu maswerkowego. Na podstawie modułu kompozycji wykonano rekonstrukcję fragmentów fryzu. Prace konserwatorskie objęły także wnętrza wieży wraz z klatką schodową w grubości muru.

Zabezpieczono nowożytną konstrukcję ryglową ostatniej kondygnacji. Przywrócono pierwotne warstwy malarskie na okiennicach (celowo pozostawiono ślady po ostrzale frontu zimowego Armii Czerwonej z 1945 roku). Prace we wnętrzach dwóch pomieszczeń gotyckiej zakrystii oraz w kruchcie wejściowej objęły konserwację i renowację historycznych tynków wapiennych, posadzek (w tym średniowieczną posadzkę ceglana), drzwi wejściowych do kościoła. Przeprowadzono je z zachowaniem charakteru historycznych faktur, świadectwa dawnych technik i działania czasu. Prace konserwatorskie i restauratorskie przeprowadzono także przy elementach wyposażenia – późnogotyckim krucyfiksie, nowożytnej chrzcielnicy, ołtarzu głównym, ambonie i organach. Zabezpieczyły one integralność obiektów i przywróciły ich autentyczne walory estetyczne. W zrewaloryzowanych pomieszczeniach zakrystii zlokalizowano muzeum parafialne. Część ekspozycji stanowią starodruki należące do parafii, wśród nich interesujący ślad dziejów Prus – polskojęzyczne Biblie i edykty królewskie. Starodruki również poddano pracom konserwatorskim.

Przeprowadzone do tej pory wieloetapowe działania konserwatorskie i rewaloryzacyjne pozwoliły zabezpieczyć, uczynić i wyeksponować wartości zabytku – jego bryły, detali architektonicznych, wnętrz i wystroju.



1



2



3

1. Elewacje wieży - widok od zachodu | Fot. W. Twardzik
2. Zmiana gontu na hełmie wieży | Fot. W. Twardzik
3. Półszczyt po stronie południowej wieży | Fot. W. Twardzik
4. Połtać dachu nawy | Fot. W. Twardzik



4



5



6



7



8

5-6. Elewacja południowo-wschodnia
| Fot. W. Twardzik
7-8. Elewacje wieży
| Fot. W. Twardzik
9. Prospekt organowy
| Fot. W. Twardzik
10. Detal ołtarza
| Fot. B. Kulczyńska-Nowak,
E. Olkowska



9



10



11

11. Widok ogólny od północnego zachodu | Fot. C. Pinkowski
 12. Zamknięcie prezbiterium | Fot. W. Twardzik
 13. Widok od północnego wschodu na szczyt prezbiterium i wieżę | Fot. W. Twardzik



12



13



14

14. Elewacja południowo-zachodnia wieży | Fot. W. Twardzik
 15. Wieża – widok od wschodu | Fot. W. Twardzik
 16. Fryz półszczytu po stronie północnej wieży | Fot. W. Twardzik



15



16



17



18



19

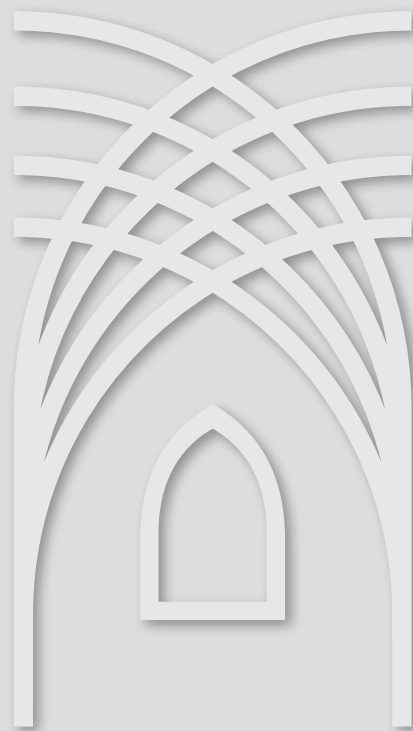
17. Wnętrze - widok ku ołtarzowi | Fot. J. Piotrowska, NID OT Olsztyn
 18. Krucyfiks późnogotycki na emporze | Fot. J. Piotrowska, NID OT Olsztyn
 19. Ołtarz - rzeźba Mateusza Ewangelisty | Fot. J. Piotrowska, NID OT Olsztyn
 20. Dyspozycja głosów organów | Fot. H. Jasionowski



20



*Kaplica Hochberga przy kościele Świętego Wincentego i Świętego Jakuba, obecnej katedrze greckokatolickiej we Wrocławiu
- laureat kategorii utrwalenia wartości zabytkowej obiektu | Fot. K. Czartoryski, NID OT Wrocław*



utrwalenie
wartości
zabytkowej
obiektu

ZABYTEK
ZADBANY
2018



LAUREAT

**KAPLICA HOCHBERGA PRZY KOŚCIELE ŚWIĘTEGO WINCENTEGO
I ŚWIĘTEGO JAKUBA - OBECNEJ KATEDRZE GRECKOKATOLICKIEJ
WE WROCŁAWIU**

Wrocław, pl. Biskupa Nankera 15

właściciel: Diecezja Wrocławsko-Gdańska Kościoła Greckokatolickiego w Polsce

NAGRODĘ przyznano za kompleksowe i staranne prace konserwatorskie i restauratorskie, które przywróciły pierwotną formę wystroju kaplicy zdegradowanej w czasie II wojny światowej. Działania te poprzedzono starannymi badaniami i przeprowadzono z maksymalnym poszanowaniem zachowanej, autentycznej substancji zabytkowej.

Barokowa kaplica przy kościele norbertańskim Świętego Wincentego (wcześniej franciszkańskim Świętego Jakuba) powstała w latach 1723–1727. Kaplicę, wzniesioną na miejscu wcześniejszej kaplicy gotyckiej Siedmiu Bolesci Marii, fundował Franz Ferdinand von Hochberg, opat norbertanów. Koncepcja architektoniczna zwieńczonej eliptyczną kopułą budowli i jej bogaty wystrój artystyczny stanowią dzieło zespołu wykonawców. Projekt i budowa związane są z działalnością Christopha Hacknera. Prace budowlane wykonano w ciągu roku – od kwietnia do listopada 1723 roku. Dłużej trwały wyposażenie i dekoracja, nad którymi nadzór sprawował Johann Adam Karinger. On też wykonał architektoniczny ołtarz, do którego przeniesiono gotycką Pietę z wcześniejszej kaplicy. Rzeźby ołtarzowe wykonał Johann Georg Urbański. Iluzjonistyczne malowidła na sklepieniach związane z bolesnymi wydarzeniami z życia Marii namalował Wenzel Lorenz Reiner. Wielu kolejnych artystów zaangażowanych było w dalsze prace rzeźbiarskie, freskarskie, sztukatorskie, marmoryzatorskie, złotnicze i kowalskie. Uroczyste poświęcenie ukończonej kaplicy miało miejsce 29 października 1727 roku.

Budowla została poważnie zniszczona w czasie oblężenia Wrocławia w 1945 roku. Uszkodzenia dachu i konstrukcji spowodowały rozchylenie się ścian, zniszczeniu uległ wystrój wnętrza. Po wojnie zabezpieczono budowlę żelbetową opaską, odbudowano partie murów i sklepień, w latach 60. odnowiono elewację. Przez kolejne lata kaplica pozostawała jednak zamknięta, a jej wnętrze zniszczone. W 1997 roku świątynia stała się własnością Kościoła greckokatolickiego.

W latach 2001–2013 przeprowadzono prace budowlane, konserwatorskie, rewaloryzacyjne i odtworzeniowe. Zabezpieczono iniekcyjnie pęknięcia murów ceglanych i sklepień kaplicy. Zrekonstruowano zawalone sklepienie krzyżowe nad kryptą, wykonano izolację poziomą zabezpieczającą przed podsiąkaniem

wód gruntowych. Renowacji poddano elewacje, odczyszczono i zakonserwowano zdobiące je piaskowcowe rzeźby świętych i kamienny detal architektoniczny. Wykonano prace dekarsko-blaharskie dachu oraz prace konserwatorskie kamieniarki i okien latarni kopuły, położono wieńczącą ją kulę i otoczony glorią mariogram na jej szczycie. Najrozleglejszym zadaniem były prowadzone od 2004 roku wieloetapowe prace konserwatorskie, rewaloryzacyjne i odtworzeniowe we wnętrzu. Podstawę dla formułowania programu prac stanowiły wnikliwe opracowania inwentaryzatorskie i badawcze. Starannej konserwacji poddano zachowane oryginalne elementy wystroju, które – tak jak w przypadku marmurowej posadzki – posłużyły także do odtworzenia zniszczonych elementów i ich układu. W lapidarium i gruzie zalegającym w kaplicy zidentyfikowano ponad 300 fragmentów części architektonicznych i figuralnych rozbitego ołtarza, niemal 95 proc. jego oryginalnej substancji zabytkowej, którą scalono materiałowo i estetycznie. Pracom konserwatorskim i odtworzeniowym poddano zachowany detal sztukatorsko-rzeźbiarski, złocenia i marmoryzację ścian. Przeprowadzono konserwację zachowanych fragmentów malowideł. Po analizie barwnych diapozytywów wykonanych w 1944 roku, przechowywanych w marburskim Instytucie Herdera, zdecydowano o zasadności odtworzenia na ich podstawie całego programu figuralnej dekoracji malarskiej.

Pieczołowicie przeprowadzone prace pozwoliły zachować elementy autentycznej substancji, a architekturze, wystrojowi i wyposażeniu przywrócić walor barokowego dzieła całościowego.



1



2



3

1. Elewacje zewnętrzne – zachodnia i południowa | Fot. A. Witkowska

2–4. Wnętrze kaplicy | Fot. A. Witkowska

5. Fragmenty rozbitych rzeźb | Fot. A. Witkowska

6–9. Detal architektoniczny, rzeźbiarski i sztukatorski zachowany na ścianach kaplicy | Fot. A. Witkowska



4



5



6



7



8

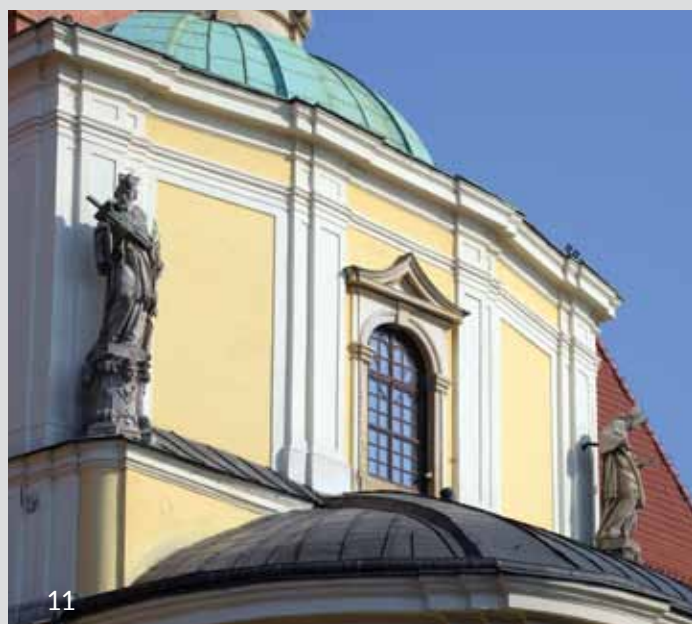


9



10

10-11. Elewacje zewnętrzne | Fot. K. Czartoryski, NID OT Wrocław
12-13. Rzeźby świętych Jana Nepomucena i Barbary | Fot. K. Czartoryski, NID OT Wrocław



11



12



13



14

14. Widok ogólny od południowego wschodu | Fot. K. Czartoryski, NID OT Wrocław

15. Latarnia kopuły | Fot. K. Czartoryski, NID OT Wrocław

16-18. Obramienia okien | Fot. K. Czartoryski, NID OT Wrocław

19. Detal architektoniczny elewacji | Fot. K. Czartoryski, NID OT Wrocław

20. Krata do kaplicy od strony kościoła | Fot. K. Czartoryski, NID OT Wrocław



15



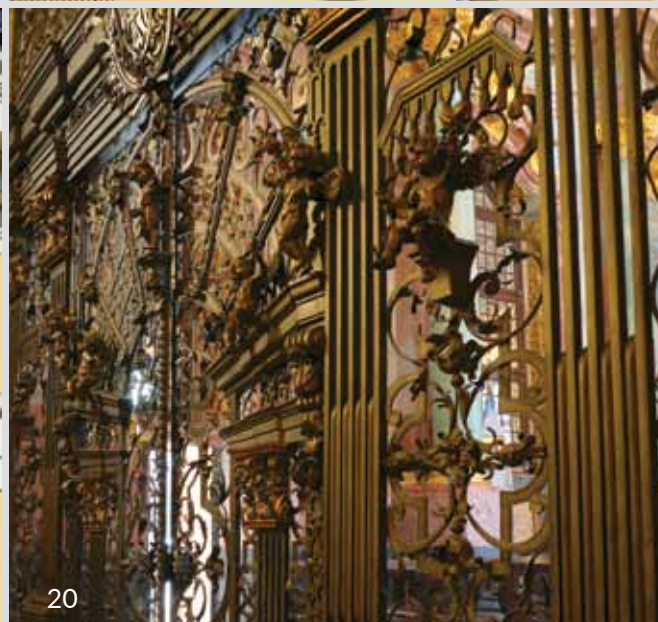
16

17

18



19



20



21



22

21. Ołtarz | Fot. K. Czartoryski, NID OT Wrocław
 22. Dekoracja malarska kopuły
 | Fot. K. Czartoryski, NID OT Wrocław
 23-24. Detal architektoniczny i sztukatorski ścian
 | Fot. K. Czartoryski, NID OT Wrocław



23



24



25



26

25. Krata | Fot. K. Czartoryski, NID OT Wrocław

26. Posadzka i stopnie przed ołtarzem

| Fot. K. Czartoryski, NID OT Wrocław

27. Sarkofag opata Hochberga | Fot. K. Czartoryski, NID OT Wrocław

28. Sztukatorskie marmoryzacje i złozenia detalu architektonicznego

| Fot. K. Czartoryski, NID OT Wrocław

29. Płyta z herbem opata nad zejściem do krypty grobowej

| Fot. K. Czartoryski, NID OT Wrocław



27



28



29



WYRÓŻNIENIE

KOŚCIÓŁ PARAFIALNY ŚWIĘTEJ JADWIGI ŚLĄSKIEJ W MIŁKOWIE

woj. dolnośląskie, Miłków, ul. Wiejska 79

właściciel: Parafia Rzymskokatolicka Świętej Jadwigi Śląskiej w Miłkowie

WYRÓŻNIENIE przyznano za prace budowlane i konserwatorskie, które przywróciły zabytkowi historyczną formę struktury architektonicznej. Staranne działania zaplanowano i wykonano z uwzględnieniem lokalnych tradycji materiałowych i budowlanych.

Historia parafii w Miłkowie sięga końca XIII wieku, a pierwszy kościół miał zapewne metrykę późnoromańską. Obecna, salową świątynię wzniesiono w 1542 roku z fundacji właściciela wsi Heinricha von Reibnitz (data ta znajduje się między innymi w oknie prezbiterium i na piaskowcowej okładzinie północno-zachodniego narożnika kościoła). W 1552 roku, wraz z przejściem kolejnego członka rodziny Reibnitzów na protestantyzm, kościół stał się świątynią wspólnoty ewangelickiej. Został zwrócony katolikom w roku 1654, na podstawie wcześniejszego o ćwierć wieku cesarskiego edyktu restytucyjnego. W swojej historii podlegał stopniowym przekształceniom budowlanym. Pod koniec XVI wieku rozbudowano korpus o część południową. W 1610 roku ze względów technicznych rozebrano pierwotną wieżę. Wieża w obecnej formie pochodzi z drugiej połowy XIX wieku – przyziemie otrzymało okładzinę granitową i rozbudowany portal neogotycki, wyższe kondygnacje wzniesiono z cegły, z wykorzystaniem detalu kamieniarskiego.

Przy zewnętrznych ścianach kościoła zachował się zespół XVIII-wiecznych epitafiów, upamiętniających karkonoskich laborantów – potomków czeskich uciekinierów religijnych z czasów wojny trzydziestoletniej, znanych z zawodowej działalności zielarskiej i aptekarskiej.

W latach 2012–2016 przeprowadzono prace badawcze, budowlane i konserwatorskie, które uczyniły autentyczny charakter późnogotyckich elewacji kościoła oraz neogotyckiej wieży. Z elewacji korpusu zdjęto wtórne, XIX-wieczne tynki cementowe. Odkryte ślady oryginalnej zaprawy wapienno-piaskowej z pobią postużyły do odtworzenia wypraw tynkarskich, które wykonano zgodnie z dawną technologią na bazie wapna dołowanego. Całość miękko, nieregularnie tynkowanych elewacji zabezpieczono i scalono kolorystycznie cienką warstwą pobią wapiennej z pigmentami ziemnymi. Zlikwidowano wtórne tynki narożników korpusu i glicyfów okiennych, uczyniając opracowania z ciosów piaskowca. Wykonano konserwację widocznych pod

okapem elementów konstrukcji drewnianej dachu; drewno zostało zdezynfekowane, ubytki uzupełniono flekami i kitami, całość opracowano snycersko i kolorystycznie. Prace konserwatorskie objęły także historyczną strukturę architektoniczną wieży – oczyszczono i uzupełniono ubytki w licach granitowych i ceglanych oraz w elementach z piaskowca, wykonano rekonstrukcję zniszczonej kamieniarki, zakonserwowano stolarkę okien. Do prac konserwatorskich i restauratorskich wykorzystano specjalnie dobrany piaskowiec z lokalnego złoża Czaple. Konserwacji poddano także zespół kamiennych epitafiów oraz leżącą przy kościele płytę nagrobną. Epitafia zostały zdemontowane (przy tej okazji odkryto nieznane do tej pory, starsze, XVII-wieczne epitafium wykonane w stiuku) i oczyszczone, uzupełniono w nich ubytki, scalono zachowane, luźne elementy, skonsolidowano strukturę kamienia, uczytelniono liternictwo inskrypcji. Przed ponownym zamocowaniem i ekspozycją epitafiów wykonano ławę izolującą od szkodliwego oddziaływania wilgoci.

Efekty prac uwidoczniły potencjał badawczy i wykonawczy, jaki wiąże się z pozornie skromnym obiektem – w tym przypadku niewielkim kościołem wiejskim. Struktura zabytkowa kryje w sobie bardzo rozmaite ślady przeszłości. Ujawniają się one przy dobrze skonstruowanym kwestionariuszu badawczym, a właściwie przeprowadzona konserwacja uczytelnia je i przywraca z korzyścią dla całości, jaką tworzy architektura, jej wystrój, materiał i dawne metody jego opracowania.



1. Widok ogólny od północnego zachodu
| Fot. G. Grajewski, NID OT Wrocław
2. Widok ogólny od południowego wschodu
| Fot. G. Grajewski, NID OT Wrocław
- 3-4. Strona północna kościoła - zakrystia i epitafia na ścianach zewnętrznych | Fot. G. Grajewski, NID OT Wrocław
5. Blendy w elewacji przyziemia wieży | Fot. J. Kowalski
6. Epitafium Christopa Pfaffego | Fot. G. Grajewski, NID OT Wrocław
7. Zwieńczenie epitafium Davida Foellnera | Fot. J. Kowalski





8



9

8. Widok od południowego wschodu | Fot. K. Czartoryski, NID OT Wrocław
 9. Elewacja frontowa wieży | Fot. K. Czartoryski, NID OT Wrocław
 10. Widok od północnego wschodu | Fot. K. Czartoryski, NID OT Wrocław
 11. Okna w elewacji południowej | Fot. K. Czartoryski, NID OT Wrocław
 12. Detal architektoniczny wieży | Fot. K. Czartoryski, NID OT Wrocław



10



11



12



13

13. Epitafia na ścianie północnej korpusu: fragment odkrytego epitafium stiukowego i epitafia kamienne
 – pierwsze pozbawione inskrypcji, drugie należące do Gottfrieda i Anny Seidelów i trzecie Christopa Pfaffego | Fot. P. Roczek, NID OT Wrocław

14. Okno zakrystii | Fot. P. Roczek, NID OT Wrocław

15. Zwieńczenie portalu wejściowego | Fot. P. Roczek, NID OT Wrocław



14



15



WYRÓŻNIENIE

KOŚCIÓŁ PARAFIALNY ŚWIĘTEGO JACKA W CHOCHOŁOWIE

woj. małopolskie, Chochołów 195

właściciel: Parafia Rzymskokatolicka Świętego Jacka w Chochołowie

WYRÓŻNIENIE za przywrócenie obiektowi dawnej świetności i wzorową konserwację kamiennych elewacji obiektu zdegradowanego przez niewłaściwe użytkowanie i działania budowlane poprzednich lat.

Pierwszą kaplicę wzniesiono w Chochołowie w latach 80. XVI wieku. Następny kościół, z wykorzystaniem starszej struktury, powstał w 1630 roku. Były to budowle drewniane. Wezwanie Świętego Jacka Odrowąża, założyciela i patrona kaznodziejskiego zakonu dominikanów, związane jest z misjami ludowymi, które ojcowie kaznodzieje prowadzili na Podhalu. Parafia chochołowska uzyskała samodzielność w 1817 roku. Z inicjatywą organizacji i finansowania budowy nowej świątyni parafialnej wyszedł pochodzący z Chochołowa ksiądz Wojciech Blaszyński, proboszcz w nieodległej Sidzinie. Kościół został zaprojektowany przez Feliksa Księżarskiego, uznanego krakowskiego architekta, przedstawiciela historyzmu, autora między innymi późniejszego gmachu krakowskiego Collegium Novum. Budowa rozpoczęła się w 1853 roku. Ksiądz Blaszyński kierował pracami do 1866 roku, kiedy to zginął w tragicznym wypadku, do którego doszło podczas budowy. Kościół ukończono w roku 1873, w 1886 został konsekrowany. Wzniesiona z piaskowca neogotycka trójnawowa bazylika z transeptem i z wieżową fasadą wyróżnia się na tle ówczesnej architektury Podhala stylem, skalą i materiałem. Postać księdza Blaszyńskiego została upamiętniona między innymi w zdobiących wnętrza polichromiach Walerego Eliasza Radzikowskiego z 1871 roku, a także na tablicy pamiątkowej wykonanej wraz z kamienną oprawą na zewnętrznej ścianie kościoła w 1966 roku.

Kościół w Chochołowie został wpisany do rejestru zabytków w 2006 roku, wcześniej jednak, w 1998 roku kościół ocieplono styropianem, co zniekształciło jego formę i niekorzystnie wpłynęło na oryginalny materiał elewacji.

Prace konserwatorskie przeprowadzono w latach 2008–2014 w kilku etapach obejmujących kolejne partie ścian. Ich celem było przywrócenie autentycznego, jednolitego charakteru kamiennych elewacji, zabezpieczenie i renowacja substancji zabytkowej oraz uczynienie jej wartości estetycznych. W trakcie prac usunięto wtórne warstwy ocieplenia. Materiał elewacyjny – regularne ciosy kamienne i kamień łamany, równany do lica muru – był zdegradowany,

z miejscowymi dużymi ubytkami, o porowatej lub łuszczącej się powierzchni. Lica kamienne oczyszczono z brudu oraz warstwy tak zwanej fałszywej patyny, mikroflory i wtórnych wypełnień cementowych, a także poddano je piaskowaniu i impregnacji wzmacniającej preparatami krzemoorganicznymi. Ubytki w kamieniu wypełniono metodą taszlowania lub kitowania, wykonano nowe spoiny; całość została scalona kolorystycznie i zabezpieczona przez hydrofobizację. Do taszlowania wybrano piaskowiec ze złoża Tenczyn, o analogicznych do oryginału parametrach tekstury i koloru. Uzupełnienia opracowano kamieniarsko. Wykonano rekonstrukcje kamiennych sterczyn przypór. Oczyszczono i poddano konserwacji kamienne figury Świętego Wojciecha biskupa i Świętego Jacka, wieńczące ramiona transeptu, zrekonstruowano zniszczone elementy rzeźb – dłonie, pastorał, monstrancję. Pracom konserwatorskim poddano drewnianą stolarkę drzwi w fasadzie kościoła, na ich wzór wykonano nowe drzwi do zakrystii i kotłowni. Przywrócono oryginalną formę i funkcję krat okiennych w zakrystii i kaplicy Świętego Wojciecha. Wykonano drobniejsze prace remontowe, także w otoczeniu kościoła (poprawa obróbek blacharskich, przebudowa schodów do zakrystii).

Kościół chochołowski po raz kolejny stał się przedmiotem działań prowadzonych z wielkim oddaniem przez swoich opiekunów. Prace przywróciły bryle i elewacjom kościoła walor integralności formy, materiału i estetyki zgodnej z pierwotnym zamysłem jego twórców.



1. Elewacja południowa – warstwy wtórnego ocieplenia otynkowane i pomalowane na biało | Fot. K. Mikołajek
2. Zwieńczenie okna w fasadzie | Fot. K. Mikołajek
3. Sterczyny przy południowej elewacji wieży | Fot. K. Mikołajek
4. Elewacja północna | Fot. K. Mikołajek
5. Węgary drzwi w fasadzie | Fot. K. Mikołajek
6. Rzeźba Świętego Wojciecha na południowym ramieniu transeptu | Fot. K. Mikołajek





7



8



9

- 7. Fasada | Fot. P. Łukasik
- 8. Elewacja południowa | Fot. P. Łukasik
- 9. Widok od północnego wschodu – prezbiterium, północne ramię transeptu, wieża fasady | Fot. Tadeusz T. Śledzikowski, NID OT Kraków



10



11

10. Rzeźba Świętego Wojciecha | Fot. Tadeusz T. Śledzikowski, NID OT Kraków

11. Widok od południowego wschodu – prezbiterium, południowe ramię transeptu, wieża fasady | Fot. Tadeusz T. Śledzikowski, NID OT Kraków

12. Drzwi w fasadzie | Fot. K. Mikołajek

13. Północne ramię transeptu z rzeźbą Świętego Jacka Odrowąża | Fot. Tadeusz T. Śledzikowski, NID OT Kraków

14. Okno w wieży | Fot. Tadeusz T. Śledzikowski, NID OT Kraków



12



13



14



WYRÓŻNIENIE

**KOŚCIÓŁ PARAFIALNY SALEZJANÓW ŚWIĘTEGO JÓZEFA
W PRZEMYŚLU**

woj. podkarpackie, Przemyśl, ul. Świętego Jana Nepomucena 3
właściciel: Towarzystwo Salezjańskie – Dom Zakonny w Przemyślu

WYRÓŻNIENIE przyznano za kompleksowe prace budowlane i konserwatorskie przywracające historyczny wygląd świątyni. Prace zostały przeprowadzone z poszanowaniem oryginalnych elementów wystroju architektonicznego, w tym pierwotnych posadzek oraz dekoracji ściennych.

Salezianie przybyli do Przemyśla w 1907 roku z inicjatywy biskupa przemyskiego Sebastiana Pelczara. W 1910 roku oddali do użytku zakład wychowawczy dla młodzieży, w 1912 – rozpoczęli budowę kościoła. Autorem projektu był Mario Ceradini, architekt związany z Albertiną, akademią sztuk pięknych w Turynie, a włoskie zlecenie z pewnością wiązało się z organizacją zgromadzenia, które w Turynie miało dom macierzysty. Przy realizacji budowy współpracowali Stanisław Majerski z Przemyśla i Stefan Müller z Krakowa. Ceradini zaprojektował neogotycką świątynię z charakterystycznymi, italianizującymi, kontrastującymi kolorystycznie poziomymi podziałami zarówno na fasadzie, jak i we wnętrzu, na filarach, słupkach i żebrach sklepiennych. Do 1914 roku wzniesiono mury i prowizorycznie je zadaszono. Prace ponownie podjęto po zakończeniu I wojny światowej. W latach 1922–1923 wykonano sklepienia. Do 1927 roku ukończono wieżę (zwieńczoną iglicą hełmu nawiązującego do północnej wieży kościoła mariackiego w Krakowie), wykonano posadzkę (datę wykonania – 1925 – umieszczono w kruchcie) i wyposażono wnętrze. Architektura, wystrój malarski kościoła wraz z gwieździstym niebem na sklepieniach, ołtarze i konfesjonały podporządkowane zostały stylistyce neogotyckiej. W latach 1961–1962 wnętrze zostało w całości przemalowane w arbitralnie wprowadzonej manierze przenikających się abstrakcyjnych płaszczyzn wielu kolorów. Na wiele lat zatarało to jego pierwotny charakter.

W latach 2005–2013 przeprowadzono w kościele kompleksowe prace budowlane i konserwatorskie. Objęły one między innymi stabilizację konstrukcji wieży i nawy. Założono kotwy, ściągi i stalowy ruszt krzyżowy nad nawą główną, naprawiono konstrukcję zawieszenia dzwonów, istotną dla statyki budowli. Wykonano remont drewnianej więźby nad nawami bocznymi, minimalizując ingerencje do koniecznej wymiany zniszczonych elementów krokwi. Cynkowe pokrycie dachów wymieniono na blachę miedzianą. Wyremontowano zewnętrzne galerie balkonowe. Przeprowadzono prace konserwatorskie przy ceglanych elewacjach kościoła i tynkowanych detalach architektonicz-

nych – oczyszczono lica ścian, przemurowano pęknięcia, uzupełniono ubytki cegieł, uzupełniono lub wykonano nowe wyprawy tynkarskie, całość poddano hydrofobizacji. Zakonserwowano stolarkę drzwi wejściowych do kościoła i kamieniarkę maswerków okien naw. Pracami remontowymi i konserwatorskimi objęto taras z balustradami przed kościołem, wprowadzając na miejsce wtórnej kostki betonowej płyty kamienne z szarego granitu; uregulowano również odpływ wód opadowych. Ze względu na pierwotny, autorski zamysł projektowy ukształtowania wnętrza i jednorodność stylową kościoła podjęto decyzję o odsłonięciu w całości oryginalnej polichromii ścian i sklepień spod wtórnych przemaalowań. Prace badawcze, konserwatorskie i, w koniecznych miejscach, rekonstrukcyjne na ścianach i sklepieniach kruchty, nawy głównej i bocznych i w prezbiterium wykonano w latach 2006–2010. Polichromie w kaplicy Świętego Jana Bosco odtworzono na podstawie archiwalnych przekazów ikonograficznych. Konserwacji poddano pierwotną posadzkę lastrykową.

W wyniku wieloletnich prac zabezpieczono konstrukcję i substancję zabytkową kościoła, uczyniono historyczną spójność wartości stylowych neogotyckiej architektury i wystroju. Przywrócono walor estetyczny materiału i kompozycji elewacji zewnętrznych kościoła.



1



2

1-3. Lica ceglane i detal architektoniczny elewacji zewnętrznych | Fot. J. Śliwa

4. Nawa boczna kościoła | Fot. Archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Przemysław

5. Kaplica Świętego Jana Bosco | Fot. Archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Przemysław



3



4



5



6



7



8



9



10

6. Fasada wieżowa | Fot. J. Stęchły, NID OT Rzeszów
 7. Portale wejściowe | Fot. R. Kwolek, NID OT Rzeszów
 8. Wnętrze kościoła – widok od strony ołtarza głównego | Fot. Ł. Pompa
 9. Sklepienie nawy głównej | Fot. J. Stęchły, NID OT Rzeszów
 10. Kaplica Świętego Jana Bosco | Fot. B. Potera, NID OT Rzeszów



11



12

11. Kruchta i wnętrze naw | Fot. Ł. Pompa
 12. Nawa i ołtarz główny | Fot. R. Kwolek,
 NID OT Rzeszów
 13. Wieżba nad nawą główną
 | Fot. J. Stęchły, NID OT Rzeszów
 14. Rzeźba Świętego Józefa z Dzieciątkiem
 nad wejściem do kościoła
 | Fot. J. Stęchły, NID OT Rzeszów



13



14



Park w Gołuchowie – laureat kategorii rewaloryzacji przestrzeni kulturowej i krajobrazu | Fot. J. Zalejska-Niczyporuk



rewaloryzacja
przestrzeni
kulturowej
i krajobrazu

ZABYTEK
ZADBANY
2018



LAUREAT

PARK-ARBORETUM W GOŁUCHOWIE

woj. wielkopolskie, Gołuchów, ul. Jana i Izabeli Działyńskich 2
zarządca: Ośrodek Kultury Leśnej w Gołuchowie – jednostka szczególna
Lasów Państwowych

NAGRODĘ przyznano za prowadzoną z ogromną starannością i pieczołowitością kompleksową rewaloryzację parku. Systematyczna konserwacja i pielęgnacja utrwaliła jego wartości przyrodnicze, kulturowe i krajobrazowe.

Zespół zamkowy w Gołuchowie jest ważnym miejscem dla dziejów kultury polskiej. W 1853 roku dobra gołuchowskie z dawną siedzibą Leszczyńskich stały się własnością Jana Działyńskiego. W 1857 roku poślubił on Izabellę Czartoryską, córkę księcia Adama Jerzego, przywódcy emigracyjnego obozu Hotel Lambert. Rezydencja gołuchowska została przez nią przebudowana w stylu francuskiego renesansu, z przeznaczeniem między innymi na miejsce ogólnodostępnej ekspozycji cennej kolekcji dzieł sztuki. Wokół zamku, w oparciu o ukształtowanie doliny rzeki Trzemnej (Ciemnej), powstał park w stylu angielskim. Rozległe – liczące niemal 160 hektarów – założenie zostało zaplanowane przez właścicieli majątku – Jana i Izabellę Działyńskich oraz planistę ogrodów Adama Kubaszewskiego. Ostateczny obszar założenia ustalono w 1874 roku. Park składa się z kilku części: z części komponowanej krajobrazowo, z malowniczymi polanami, alejami i grupami drzew, z rozległej części leśnej, oddzielonej układem wodnym z dwoma stawami, a także z ogrodów użytkowych z dawną szkółką drzew i krzewów, obecnym ogrodem roślin ozdobnych, winnicą, oranżeriami, ananasarnią. Od początku istotną składową parku były kolekcje dendrologiczne (nie był to przypadek – wystarczy wspomnieć, że najstarsze polskie arboretum w Kórniku założył Tytus Działyński, ojciec Jana). Na terenie parku rośnie obecnie około sześciuset gatunków i odmian drzew i krzewów, wśród nich wiele okazów egzotycznych i pomnikowych, zarówno w formie pojedynczych nasadzeń, jak i grup, skupisk, kęp czy alei, z których dwie – aleja grabowo-lipowa z 1856 roku i młodsza o rok aleja lipowa – pamiętają początki kształtowania założenia parkowego.

Po II wojnie światowej zespół zamkowy został przejęty przez Skarb Państwa. W latach 50. XX wieku opiekę nad parkiem sprawowała Wyższa Szkoła Rolnicza w Poznaniu. W latach 70. w związku z planami utworzenia Muzeum Leśnictwa powołano Ośrodek Kultury Leśnej w Gołuchowie (muzeum działa w zabudowaniach dawnej oficyny, powozowni i budynkach gospodarczych majątku). Ośrodek prowadzi całość prac związanych z utrzymaniem zabytkowego założenia parkowego.

Zieleń historyczna podlega prawom żywej materii i naturalnym procesom starzenia. Związane z nią działania konserwatorskie są ukierunkowane nie tylko na systematyczną pielęgnację, ale też na odnawianie roślinności w zakresie koniecznym dla utrzymania historycznego układu kompozycyjnego i składu gatunkowego. Oceniane w konkursie prace rewaloryzacyjne w parku gołuchowskim wykonywano sukcesywnie w latach 2000–2017. Szeroko zakrojone i systematyczne prace objęły zakładanie, uzupełnianie i odtwarzanie kolekcji dendrologicznych i układu historycznych nasadzeń, uzupełnianie i odtwarzanie alei (posadzono nowe aleje – świerkową i cisową), leczenie i pielęgnację pojedynczych drzew, wzmocnienie mechaniczne koron pojedynczych drzew okazowych, usuwanie posuszu, drzew martwych, przewróconych i połamanych. Stałe prace pielęgnacyjne obejmują między innymi rekultywację i wykaszanie polan, zabezpieczanie przed szkodnikami, odchwaszczanie, podlewanie młodych roślin. Prowadzone są ogrody kwiatowo-ziołowe z szatą roślin cebulowych, bylin i ziół oraz zabytkowe cieplarnie ogrodów użytkowych. Prace konserwatorsko-remontowe przeprowadzono także przy układzie wodnym. Odmulono staw, wzmocniono jego brzegi, naprawiono groblę i urządzenia regulujące poziom wody. Wyremontowano nawierzchnie parkowego układu komunikacyjnego oraz siedem mostków. W parku postawiono nowe ławki, kosze na śmieci, wprowadzono także oznaczenia informujące o cechach gatunków drzew arboretum.

Szeroki zakres ciągłych prac pozwolił zachować i uczynić integralność założenia parkowego, cennego zarówno ze względu na jakość kompozycji, zasób gatunkowy, jak i historyczny kontekst swego powstania.



1



2



3



4

1. Odbudowa mnichów sposobem gospodarczym, maj 1963 roku | Fot. J. Jeszke
2. Budowa tzw. białego mostku, 1963 rok | Fot. J. Jeszke
3. Wylew rzeki Ciemnej – powódź i szkody powodziowe. Rozkopany dren, 1965 rok | Fot. J. Jeszke
4. Podtopiony biały mostek, lata 80. XX wieku | Fot. Archiwum OKL w Gołuchowie
5. Oficyna po pożarze w 1982 roku | Fot. Archiwum OKL w Gołuchowie
6. Dawna owczarnia i powozownia w trakcie remontu, lata 90. XX wieku | Fot. Archiwum OKL w Gołuchowie
- 7-8. Powódź, maj 2010 roku | Fot. J. Zalejska-Niczyporuk
9. Budowa ścieżki parkowej, październik 2013 roku | Fot. J. Zalejska-Niczyporuk



5



7



8



6



9



10

10. Park-arboretum z lotu ptaka | Fot. AeroFoto B. Z. Chojęta
 11. Kompozycja części krajobrazowej parku | Fot. J. Zalejska-Niczyporuk
 12. Dąb Jan - nazwany na cześć Jana Działyńskiego | Fot. J. Zalejska-Niczyporuk



12



11



13

13. Staw parkowy | Fot. J. Zalejska-Niczyporuk

14. Widok na zamek | Fot. J. Zalejska-Niczyporuk

15. Plener malarski przy zamku | Fot. T. Palacz, NID OT Poznań

16. Polany i wnętrza parkowe | Fot. J. Zalejska-Niczyporuk

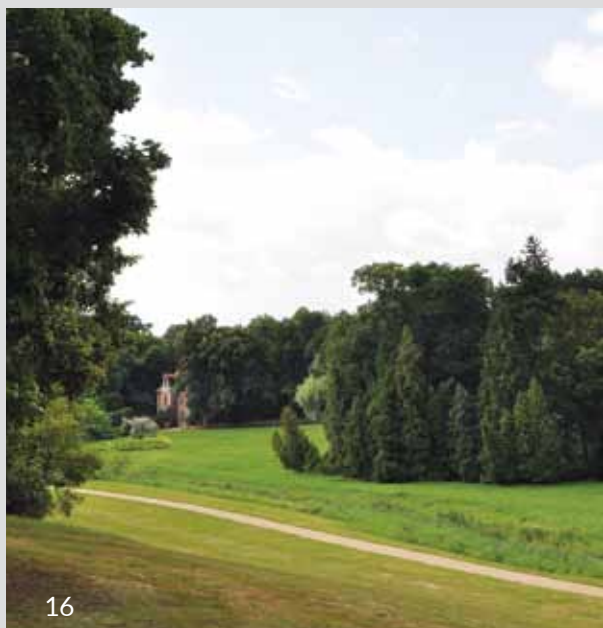
17. Oficyna | Fot. J. Zalejska-Niczyporuk



14



15



16



17



18



19



20

18. Aleja lipowa | Fot. J. Zalejska-Niczyporuk
19. Ogród ziółowo-kwiatowy i szklarnie | Fot. J. Zalejska-Niczyporuk
20. Wnętrze parkowe | Fot. J. Zalejska-Niczyporuk
21. Dom dzierżawcy | Fot. J. Zalejska-Niczyporuk



21



22

22. Staw – część układu wodnego | Fot. J. Zalejska-Niczyporuk
 23. Mostek na rzece Ciemnej | Fot. T. Łuczak, NID OT Poznań
 24. Owczarnia i Powozownia – obiekty muzealne Ośrodka Kultury Leśnej
 w Gołuchowie | Fot. J. Zalejska-Niczyporuk
 25. Aleja lipowa jesienią | Fot. A. Jabłońska, Archiwum NID OT Poznań



23



24



25



Dwór w Psieniu-Ostrowie – laureat kategorii adaptacji obiektów zabytkowych | Fot. B. Marzęta, NID OT Poznań



adaptacja
obiektów
zabytkowych

ZABYTEK
ZADBANY
2018



LAUREAT

DWÓR W PSIENIU-OSTROWIE

woj. wielkopolskie, Czermin, Psienie-Ostrów 9
właściciel: Magdalena i Krzysztof Zdunkowie

NAGRODĘ przyznano za uratowanie zdegradowanego zabytku, jego rewalo-ryzację, staranne zachowanie oryginalnej substancji zabytkowej oraz adap-tację i przywrócenie pierwotnej funkcji mieszkalnej.

Przekazy źródłowe o kolejnych właścicielach majątku w Psieniu-Ostrowie sięgają XV wieku. Zachowaną do dziś neorenesansową siedzibę mieszkalną wzniesiono w latach 90. XIX wieku dla ówczesnych właścicieli – Wilhelma Purgolda z Żurawińca i jego żony Idy z domu Scheibner. Dwór był okolony parkiem, a funkcje gospodarcze majątku ulokowano w pobliskim założeniu folwarcznym. Po 1945 roku dwór został przeznaczony na mieszkania komu-nalne, w latach 50. wymieniono między innymi stolarkę okienną. W latach 80. park otaczający dwór został znacznie pomniejszony i przetrzebiony, nie zachowały się zabudowania folwarczne. W 2006 roku w budynku dworskim miał miejsce pożar. Zniszczeniu uległa drewniana konstrukcja dachu i stropy, pokrycie dachowe, elementy wystroju architektonicznego. Niezabezpieczony obiekt podlegał postępującej degradacji. W 2011 roku stał się własnością prywatną.

W latach 2012–2017 przeprowadzono prace budowlane, konserwatorskie i adaptacyjne. Ze względu na stopień zniszczeń po pożarze wykonano nową więźbę drewnianą, odtworzono kształt dachu wraz z pokryciem – ceramiczną dachówką karpiówką oraz blachą na dachach ostrosłupowych, przede wszystkim wieżyczki narożnej. Wzmocniono ściany piwnic i parteru, wykonano nad-proża i stropy nad parterem i częścią poddasza. Drewniane schody na pod-dasze odtworzono na podstawie przekazów ikonograficznych. Renowacji poddano zachowane elementy autentycznego wystroju wnętrz – posadzkę ce-ramiczną oraz stolarkę głównych drzwi wejściowych. Na podstawie analizy porównawczej materiałów ikonograficznych wykonano nową stolarkę okien-ną i drzwiową, dostosowując ją do wystroju architektonicznego dworu i za-chowując walor estetyczny. Prace konserwatorskie i restauratorskie przepro-wadzono przy cokole kamiennym i elewacjach ceglanych z detalem wykona-nym w tynkach wapienno-piaskowych. Lica ceglane oczyszczono, odsolono, wzmocniono strukturalnie, uzupełniono ubytki cegieł i spoin. Powierzchnie tynków oczyszczono, uzupełniono ubytki, konieczne rekonstrukcje wykona-no na podstawie odcisków zdjętych z form oryginalnych, gzymsy uzupełniono

techniką ciągnięcia. Pomieszczenia wszystkich kondygnacji wraz z poddaszem zostały przystosowane do funkcji mieszkalnej, zachowano reprezentacyjny amfiladowy układ pomieszczeń parteru. Podłogi, posadzki, stolarka drzwi wewnętrznych zachowują charakter historyzujący, zharmonizowany z wzorami XIX-wiecznymi. Opracowanie nowych elementów budowlanych podporządkowane zostało oryginalnej strukturze. Symetrycznie do tarasu wejściowego wprowadzono taras od strony ogrodu, dostosowano go w proporcjach, detalu i materiale do oryginalnej architektury. Także budynek gospodarczo-garażowy wybudowany w sąsiedztwie dworu nawiązuje uproszczoną formą do jego stylistyki. Uporządkowano pozostałość dawnego parkowego otoczenia, lokalizując tu podjazd do dworu, wykonano także nowe nasadzenia.

Prace budowlane, konserwatorskie i odtworzeniowe pozwoliły zachować zabytek zagrożony zniszczeniem, przywrócić integralność bryle i formie neorenesansowej siedziby mieszkalnej. Adaptacja dawnych obiektów dworskich, niezwiązanych już więcej z zapleczem ekonomicznym majątku ziemskiego, często wiąże się dziś z wprowadzeniem funkcji komercyjnej – hotelowej, centrum konferencyjnego itp. W tym przypadku dwór odzyskał zarówno walory architektoniczne, jak i historyczną funkcję reprezentacyjną i mieszkalną.



1, 3-5. Bryła i elewacje zewnętrzne | Fot. J. Niekrasz, Archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Poznaniu – Delegatury w Kaliszu
 2. Wnętrze | Fot. J. Niekrasz, Archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Poznaniu – Delegatury w Kaliszu





6

- 6. Widok ogólny | Fot. K. Zdunek
- 7. Wnętrza mieszkalne
| Fot. B. Marzęta, NID OT Poznań
- 8. Główne drzwi wejściowe
| Fot. B. Marzęta, NID OT Poznań



7



8



9

9. Elewacja ogrodowa | Fot. T. Łuczak, NID OT Poznań
 10. Piwnice dworu | Fot. B. Marzęta, NID OT Poznań
 11. Adaptacja poziomu piwnic | Fot. K. Zdunek



10



11



WYRÓŻNIENIE

**TRANSFORMATOROWNIA, OBECNIE TRAFOSTACJA SZTUKI
W SZCZECINIE**

Szczecin, ul. Świętego Ducha 4
zarządca: Trafostacja Sztuki w Szczecinie

WYRÓŻNIENIE przyznano za uratowanie niszczonego zabytku i adaptację przeprowadzoną z utrzymaniem historycznego układu przestrzennego wnętrza.

Budynek związany z siecią elektryczną Szczecina został wybudowany w latach 1911–1913 według projektu Georga Vallentine'a, w kostiumie modernizującego neoklasycyzmu. Pierwotnie mieścił przetwornice, zmieniające prąd zmienny z elektrowni miejskiej na prąd stały i, – prawdopodobnie – elektrownię. Warto wspomnieć, że wybrane formy stylowe – z użyciem elementów podstawowych porządków architektonicznych, skromnym detalem, wprowadzeniem wysokich okien o wydłużonych proporcjach – były wykorzystywane w innych obiektach szczecińskiej sieci energetycznej i stanowią charakterystyczny komponent architektury miasta. Po II wojnie światowej w obiekcie zainstalowano transformatory i do 1970 roku służył on jako rozdzielnia energii elektrycznej. Następnie mieścił produkcyjną spółdzielnię elektrotechniczną. Obiekt w tym czasie zaniedbano. W latach 80. XX wieku został wyłączony z użytku i podlegał postępującej degradacji (doszło między innymi do pożaru), zmieniając kilkakrotnie właścicieli. Od 2008 roku jest własnością miasta Szczecin.

W latach 2011–2013 budynek przemysłowy został adaptowany do funkcji centrum sztuki współczesnej – Trafostacji Sztuki. Prace konserwatorskie poprzedziło ustabilizowanie konstrukcji i statyki obiektu. Ze względu na konieczność odciążenia napływu wód gruntowych piwnice zaizolowano metodą iniekcji ciśnieniowej, wprowadzono drenaż wokół budynku. Stężono ściany i wykonano nową konstrukcję dachu. Ze względów technicznych i konstrukcyjnych rozebrano i wymurowano na nowo część górnej partii ściany frontowej, odbudowano górną część zniszczonej pożarem ściany tylnej. Zlikwidowano wtórne otwory okienne i przemurowano otworów pierwotnych. Elewacje ceglane zostały oczyszczone mikropiaskowaniem, uzupełniono mniejsze ubytki w cegłach, cegły o zniszczonych licach zostały wymienione na cegłę rozbiórkową o zbliżonych parametrach kolorystycznych. Oczyszczono spoinowanie, odcinki zniszczonych spoin usunięto, a ich odtworzenie wykonano zgodnie z oryginalnym profilowaniem zaprawą barwioną w masie; całość hydrofobizowano. Zgodnie z pierwotnymi profilami, fakturą i kolorystyką odno-

wiono, uzupełniono lub odtworzono detale architektoniczne – lizenę na fragmencie odbudowanej ściany, gzymsy koronujące i podokienne oraz wyprawy tynkarskie detali i płycin. Zlikwidowano wtórne poszerzenie głównego otworu drzwiowego, przywracając osiowość wejścia i kompozycję elewacji. Wrota metalowe drzwi głównych zostały odtworzone na podstawie form zachowanych drzwi wewnętrznych. Na podstawie zachowanych fragmentów odtworzono także drobne elementy metalowe – kratki wentylacyjne. Ze względu na silne skorodowanie ślusarki podjęto decyzję o wymianie okien; w nowych oknach odtworzono kolorystykę i regularne podziały, charakterystyczne dla obiektów przemysłowych i jednocześnie istotne dla wyrazu estetycznego całości. We wnętrzu zachowano w znacznym stopniu układ przestrzenny wynikający z pierwotnej funkcji – główna, jednoprzestrzenna, wysoka na szesnaście metrów hala, otoczona metalowymi galeriami, jest obecnie główną salą wystawową i koncertową, sale wystawowe znajdują się także w piwnicach, zaś funkcje obsługi zwiedzających zlokalizowano w trakcie bocznym, który historycznie również stanowił wyodrębnioną całość. Współczesne uzupełnienia i aranżacje wewnątrz podkreślają industrialny charakter budynku.

Dzięki wykonanym pracom zabytek świadczący o rozwoju nowoczesnej infrastruktury miasta został uratowany i przywrócony użytkownikom w nowej funkcji.



1

1. Fasada | Fot. M. Zyzik

2. Narożnik północno-zachodni – ślepa elewacja tylna i fragment bocznej elewacji zachodniej | Fot. M. Zyzik

3. Gzyms wieńczący w narożniku południowo-wschodnim | Fot. M. Zyzik

4. Zwieńczenie szczytu fasady | Fot. M. Zyzik

5. Wtórne okna w bocznej elewacji wschodniej | Fot. M. Zyzik

6. Wnętrze hali głównej | Fot. Archiwum Urzędu Miasta Szczecin

7. Zachowane drzwi metalowe we wnętrzu hali | Fot. M. Zyzik

8. Stropy nad poziomem piwnic | Fot. Archiwum Urzędu Miasta Szczecin



2



3



4



5



6



7



8



9

9. Iluminowana fasada | Fot. Archiwum Trafostacji Sztuki w Szczecinie
 10. Hala główna – główna sala wystawiennicza i koncertowa | Fot. P. Krajewski
 11. Część tylna hali głównej | Fot. R. Walkiewicz, NID OT Szczecin



10



11



12



13

12. Fasada i zachodnia elewacja boczna | Fot. P. Krajewski
 13-14. Widok ogólny | Fot. M. Gruszewski



14



15



16



17

15-16. Pomieszczenia galerii na poziomie piwnic | Fot. Archiwum Trafostacji Sztuki w Szczecinie

17. Wyjście na nowy poziom użytkowy na dachu traktu bocznego | Fot. Archiwum Trafostacji Sztuki w Szczecinie

18. Hala główna – oryginalna metalowa ślusarka drzwiowa w ścianie północnej | Fot. R. Walkiewicz, NID OT Szczecin



18



19

19–20. Galerie na drugiej i trzeciej kondygnacji traktu bocznego
| Fot. Archiwum Trafostacji Sztuki w Szczecinie

21. Parter traktu bocznego | Fot. Archiwum Trafostacji Sztuki w Szczecinie

22. Hala główna | Fot. Archiwum Trafostacji Sztuki w Szczecinie



20



21



22



WYRÓŻNIENIE

**ZESPÓŁ PAŁACOWO-PARKOWY,
OBECNIE SIEDZIBA ZESPOŁU PIEŚNI I TAŃCA „ŚLĄSK”
IM. STANISŁAWA HADYNY W KOSZĘCINIE**

woj. śląskie, Koszęcin, ul. Zamkowa 3
właściciel: Zespół Pieśni i Tańca „Śląsk” im. Stanisława Hadyny

WYRÓŻNIENIE przyznano za prace przystosowujące dawny zespół rezydencjonalny do nowej funkcji, staranną konserwację architektury i wnętrza, w tym szczególnie za wyeksponowanie elementów autentycznego wystroju oraz rewaloryzację otoczenia pałacu.

Pierwszy murowany zamek w Koszęcinie został zbudowany na początku XVII wieku z inicjatywy Andrzeja Kochcickiego, na miejscu wcześniejszych, drewnianych zabudowań. W trakcie kolejnych przebudów w wiekach XVII i XVIII zamek zmienił charakter z siedziby obronnej na rezydencjonalną. Od 1805 do 1945 roku właścicielem majątku była rodzina Hohenlohe-Ingelfingen i z nią związany jest obecny kształt założenia – neoklasycystyczny pałac na rzucie podkowy otoczony parkiem krajobrazowym. Najważniejsze prace przeprowadzono w czasach księcia Fryderyka Ludwika w latach 1828–1830 według projektu berlińskiego architekta Alberta Rocha. Przebudowa prowadzona pod nadzorem architekta Fryderyka Wilhelma Degnera ujednoliciła szatę architektoniczną pałacu. W czasach następców księcia pomniejsze prace budowlane i remontowe prowadzono aż do roku 1940. W 1945 roku pałac został zdewastowany przez wojska radzieckie. Po wojnie mieścił różne organizacje i instytucje, między innymi Związek Młodzieży Polskiej i zakład wychowawczy. Od 1953 roku zespół pałacowo-parkowy jest siedzibą powstałego w tym czasie Zespołu Pieśni i Tańca „Śląsk”. Pałac był remontowany w latach 1969–1972; w tym czasie przebudowano między innymi zwieńczenie wieży.

Prace budowlane, konserwatorskie i adaptacyjne związane z nowo utworzonym Śląskim Centrum Edukacji Regionalnej przeprowadzono w dwóch etapach w latach 2004–2014. Bryła pałacowa uzyskała jednolitą, historyczną kolorystykę – usunięto wtórne nawarstwienia tynków i farb, pozostawiono odkryte fragmenty tynków oryginalnych, całość elewacji pokryto mineralnym tynkiem barwionym w masie; zainstalowano iluminację. Zlikwidowano przebudowany wtórnie hełm wieży i odtworzono pierwotną formę zwieńczenia z tarasem widokowym oraz zegar na elewacji południowej. Wyremontowano wiele pomieszczeń użytkowych oraz reprezentacyjnych, w tym salę kominową, balową i zieloną, z piecami kaflowymi i polichromiami, które poddano pracom konserwatorskim. Łącznik, poddasza obu skrzydeł i wieżę zaadaptowano na dodatkowe pokoje gościnne, poddasze łącznika przeznaczono na

sale ekspozycji poświęconej historii zespołu „Śląsk”. Podczas prowadzenia prac w łączniku odkryto wtórnie wykorzystane polichromowane deski stropu z przełomu XVI i XVII wieku, zdobione ornamentyką roślinną i postaciami zwierząt, między którymi znalazła się czapla, herbowy znak rodu Kochcickich, dawnych właścicieli Koszęcina. Deski zostały poddane konserwacji – oczyszczeniu, dezynfekcji, sklejeniu, uzupełnieniu ubytków drewna i detali snycerskich, retuszowi warstw malarskich – i zestawione w nowej aranżacji stropu. W trakcie prac we wnętrzach odkryto fragmenty polichromii z przełomu XVIII i XIX wieku, belki stropowe z XVIII wieku, fragmenty historycznych murów kamienno-ceglanych oraz wnęki strzelnicze – elementy te zostały wyeksponowane jako tak zwane świadki historii. Przeprowadzono także prace w otoczeniu pałacu – przebudowano dziedziniec, skorygowano układ komunikacyjny parku i nawierzchnie ścieżek, przeprowadzono prace pielęgnacyjne zieleni i nowe nasadzenia, oczyszczono stawy, wyremontowano ogrodzenie. Wprowadzono zaplecze parkingowe i sportowe.

Przeprowadzone prace dostosowały całość założenia do potrzeb nowego centrum artystycznego. Ujednolicono kolorystykę i przywrócono wygląd bryty pałacu z oryginalnym zwieńczeniem wieży. We wnętrzach odkryto, uczyniono i wyeksponowano elementy historii budowlanej obiektu i autentycznego wystroju. Przeprowadzono prace pielęgnacyjne i rekompozycyjne w obrębie zabytkowego parku.



1



2



3



4

1. Pałac od strony parku | Fot. Archiwum Zespołu Pieśni i Tańca „Śląsk” im. Stanisława Hadyny
2. Wieża | Fot. D. Misiak
3. Przejazd przy prawym skrzydle pałacowym | Fot. D. Misiak
- 4-5. Podcień portyku w elewacji parkowej | Fot. Archiwum Zespołu Pieśni i Tańca „Śląsk” im. Stanisława Hadyny
6. Boczna klatka schodowa | Fot. Archiwum Zespołu Pieśni i Tańca „Śląsk” im. Stanisława Hadyny



5



6



7



8



9

7. Elewacje od strony dziedzińca | Fot. I. Dorożański
 8. Widok od strony parku | Fot. I. Dorożański
 9–10. Przejazd na dziedzińcu | Fot. I. Dorożański
 11. Wieża – widok z wnętrza dziedzińca | Fot. I. Dorożański



10



11



12



13

12. Sala balowa | Fot. I. Dorożański
 13. Ekspozycja wątku muru kamiennieo-ceglanego
 | Fot. A. Łukiewska
 14. Hol wejściowy | E. Waryś, NID OT Katowice
 15. Główna klatka schodowa | Fot. I. Dorożański
 16. Polichromowany strop drewniany
 | E. Waryś, NID OT Katowice
 17. Fragmenty polichromii ścian w skrzydle łącznika
 | E. Waryś, NID OT Katowice



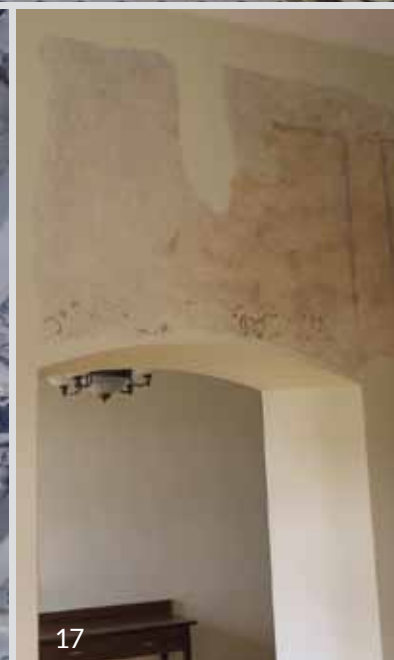
14



15



16



17



Kościół filialny Świętego Krzyża w Obornikach - wyróżniony w kategorii architektury i budownictwa drewnianego | Fot. T. Łuczak, NID OT Poznań



architektura
i budownictwo
drewniane

ZABYTEK
ZADBANY
2018



WYRÓŻNIENIE

KOŚCIÓŁ FILIALNY ŚWIĘTEGO KRZYŻA W OBORNIKACH

woj. wielkopolskie, Oborniki, ul. Obrzycka 2

właściciel: Parafia Rzymskokatolicka Miłosierdzia Bożego w Obornikach

WYRÓŻNIENIE przyznano za szczególnie staranną konserwację ryglowych ścian, konstrukcji wieży oraz przywrócenie historycznego materiału pokrycia dachu kościoła.

Pierwszy kościół Świętego Krzyża w Obornikach wzniesiono w 1604 roku z fundacji biskupa poznańskiego Wawrzyńca Goślickiego. Obecny został wybudowany w 1766 roku z fundacji mieszczyki obornickiej Łucji Łojczykowskiej, co upamiętnia zachowana do dziś inskrypcja na belce nad wejściem południowym: *Kościół niniejszy Św. Krzyża wybudowano r. Pańskiego 1766 / Nie jest tu in-szego nic jedno dom Boży / a brama niebieska / kosztem Ł. Łoyczykoskiej*. Budowla została wzniesiona w całości i od razu w konstrukcji zdwojonej – wewnętrzne ściany w konstrukcji zrębowej, zewnętrzne – w szkieletowej, z ceglanym wypełnieniem szachulców. Ściany zrębowe, konstrukcja szkieletowa i konstrukcja dachu zostały wykonane z drewna sosnowego. W 1832 roku kościół remontowano, a w konstrukcję dachu wybudowano wieżę. Wieżę remontowano w 1883 roku. Wtedy też umieszczono w wieńczącej hełm kuli z krzyżem tubę z pamiątkowymi dokumentami, które ujrzały światło dzienne w czasie prac konserwatorskich i – obok badań dendrochronologicznych oraz analizy rozpoznanych znaków ciesielskich zachowanych na konstrukcji dachu i ścianach północnych kościoła – przyczyniły się do pogłębienia wiedzy o historii i dziejach budowlanych obiektu.

Prace remontowe wykonywano w kościele także w 1914 roku i w latach 1961–1963.

W latach 2015–2016 przeprowadzono prace remontowe i konserwatorskie ścian ryglowych oraz więźby i poszycia dachu wraz z konstrukcją wieży. Ceramiczna dachówka karpiówka nad korpusem i prezbiterium została zmieniona na gont modrzewiowy łupany. Wymieniono odcinkami zdegradowane fundamenty oraz przemurowano w całości cokół kamienny kościoła (rozległe zniszczenia spoinowania cokołu wynikały między innymi z zastosowania wtórnych, silnych tynków cementowych). Przy przemurowaniu cokołu wykorzystano oryginalny kamień granitowy, tynki usunięto. Ze względu na konieczność dostępu do wszystkich elementów i powierzchni drewnianych ścian ryglowych zdemontowano ceglane wypełnienie fachów. Elementy konstrukcji

zostały wzmocnione lub wymienione w zależności od stopnia degradacji materiału. Wykonano nową podwalinę dębową, końcówki słupów zostały wymienione z zachowaniem indywidualnych przekrojów; słupy zamocowano na kołki, tradycyjną metodą ciesielską. Wymieniono zniszczone rygle, w innych wykonano konieczne flekowania. Całość zaimpregnowano. Po zakończeniu prac ponownie wymurowano wypełnienie pól konstrukcji uprzednio zdemonstrowaną, oryginalną cegłą XVIII-wieczną, pokryto tynkami wapienno-piaskowymi i pomalowano farbą krzemianową (kolorystyka została odtworzona na podstawie oryginalnego fragmentu wyprawy tynkarskiej zachowanej pod dachem zakrystii). Wykonano prace związane z konstrukcją dachu – po usunięciu warstw zdestruowanego drewna z belek zabezpieczono całość oryginalnej więźby. Osłabione ramy zostały zdublowane konstrukcyjnie, belki wiązarowe wzmocniono nakładkami. Nowe, nieinwazyjne elementy konstrukcji drewnianej wprowadzono także dla wzmocnienia statyki wieży. Zmieniono szalowanie na jej elewacjach i poszycie hełmu na blachę miedzianą. Dla odróżnienia elementów oryginalnych i współczesnych zaplanowano oznaczenie znakami ciesielskimi z datą wykonania wszystkich nowych elementów wprowadzonych w czasie prac. Przemurowano wtórne, betonowe i klinkierowe schody do kościoła i zakrystii. Konserwacji zachowawczej poddano stolarkę drzwiową w kościele, oczyszczono i zakonserwowano metalowy krzyż wieńczący wieżę. Przy jego ponownym montażu do dokumentów z 1883 roku dołożono kolejne, świadczące o przebiegu działań zakończonych w 2017 roku.

Przeprowadzone działania konserwatorskie przyczyniły się do zabezpieczenia konstrukcji kościoła, uczyniły wartości zabytkowe związane z charakterem użytych materiałów, kolorystyką, wyrazem estetycznym architektury ryglowej, detalem snycerskim i kowalskim.



1

1. Widok ogólny od północnego wschodu | Fot. Foto Janasek

2. Wieża kościoła | Fot. Foto Janasek

3-4. Podwalina konstrukcji szkieletowej ścian | Fot. Foto Janasek

5. Zniszczenia drewna w konstrukcji dachu | Fot. Z. Urny

6. Wejście główne do świątyni w elewacji południowej | Fot. Z. Urny

7. Stan konstrukcji dachu | Fot. Z. Urny

8. Konstrukcja wieży | Fot. Foto Janasek



2



3



4



5



6



7



8



9



10



11

- 9. Widok ogólny od południowego wschodu | Fot. B. Marzęta, NID OT Poznań
- 10. Zakrystia | Fot. B. Marzęta, NID OT Poznań
- 11. Elewacje południowe | Fot. Z. Urny
- 12. Drzwi w wejściu głównym | Fot. T. Łuczak, NID OT Poznań
- 13. Cokół prezbiterium | Fot. T. Łuczak, NID OT Poznań
- 14. Elewacje północne | Fot. Z. Urny



12



13



14



15



16



17



18



19



20

9. Widok ogólny od południowego wschodu | Fot. B. Marzęta, NID OT Poznań

10. Zakrystia | Fot. B. Marzęta, NID OT Poznań

11. Elewacje południowe | Fot. Z. Urny

12. Drzwi w wejściu głównym | Fot. T. Łuczak, NID OT Poznań

13. Cokół prezbiterium | Fot. T. Łuczak, NID OT Poznań

14. Elewacje północne | Fot. Z. Urny



WYRÓŻNIENIE

**KOŚCIÓŁ PARAFIALNY PODWYŻSZENIA KRZYŻA ŚWIĘTEGO
W STAREJ WSI**

woj. śląskie, Stara Wieś, ul. Księdza Stefana Wojtyłki 3

właściciel: Parafia Rzymskokatolicka Podwyższenia Krzyża Świętego w Starej Wsi

WYRÓŻNIENIE przyznano przyznano za kompleksową konserwację kościoła wraz z wystrojem i prace budowlane wykonane z zastosowaniem tradycyjnych metod ciesielskich.

Pierwsza wzmianka o kościele starowiejskim pochodzi z 1326 roku, ale metryka i tradycja wsi parafialnej jest starsza i sięga wieku XIII. Obecny drewniany kościół późnogotycki został wzniesiony jako trzecia z kolei świątynia. Fundował go ród Starowiejskich, właściciele wsi. Należy do najstarszych i najlepiej zachowanych drewnianych świątyń pogranicza Śląska i Małopolski. Został wzniesiony od podstaw w 1522 roku. Data ta, znana między innymi z inskrypcji umieszczonej nad portalem południowym, została potwierdzona wynikami przeprowadzonych w 2011 roku badań dendrochronologicznych. Drewno jodłowe użyte do budowy ścian zrębowych nawy, prezbiterium i zakrystii, konstrukcji dachu i sygnaturki pochodzi ze ścinki z sezonu 1521/1522, i zgodnie z ówczesną praktyką budowlaną posłużyło do wzniesienia świątyni od razu w ciągu tego samego sezonu. W 1530 roku dobudowano wieżę i konsekrowano kościół. W XVIII wieku obudowano go sobotami, w wieku XIX – przebudowano konstrukcję wieży i zmieniono kształt hełmu z namiotowego na baniasty, zachowany do dziś. Wystrój malarski ścian wnętrza pochodzi z czterech kolejnych faz – z 2. ćwierci XVI wieku, z lat 1787 i 1870 oraz z 1926 roku. W tym ostatnim roku przekształcono też zachodnią część kościoła, otwierając arkadowe przejście między nawą a przedsionkiem.

Pierwszymi działaniami podjętymi przy kościele, przez wiele uprzednich lat pozbawionym systematycznej opieki, było usunięcie wtórnego pokrycia dachu eternitem i przywrócenie pokrycia gontowego. Pracami konserwatorskimi i naprawczymi objęto także storczykową wieżbę drewnianą. Kościół poddano dezynsekcji. W latach 2009–2017 oczyszczono i zaimpregnowano gontowe dachy nawy, prezbiterium i sobót oraz całość szalowania ścian kościoła, sobót i wieży. Uzupełniono gont na połaci południowej dachu prezbiterium. Prace przywróciły naturalną kolorystykę i fakturę elewacji i pokrycia dachowego. Wykonano remont zbutwiełej partii zrębu północnej ściany nawy kościoła. Oczyszczono, uzupełniono ubytki i zabezpieczono powłokami antykorozyjnymi hełm z blachy cynkowej na wieży i sygnaturce. Prace konserwatorskie i restauratorskie we wnętrzu pozwoliły odkryć, uczytelnić i harmonijnie

wyeksponować cztery zróżnicowane warstwy polichromii: renesansowe malowidła temperowe imitujące stropy kasetonowe w prezbiterium i w nawie (zostały ujawnione po zdjęciu wtórnych malowideł), świadki figuralnych polichromii XVIII-wiecznych, barwną aranżację ścian z wieku XIX i najmłodsze malowidła ornamentalne w części zachodniej. W trosce o bezpieczeństwo świątyni wprowadzono instalacje systemu przeciwpożarowego i monitoringu, a w otoczeniu kościoła poddano pracom pielęgnacyjnym pomnikowy starodrzew i zlikwidowano napowietrzne kable instalacyjne, przenosząc instalacje pod ziemię.

Późnogotycki, wysoki kościół, umieszczony na wyniesieniu w otoczeniu wieńca starodrzewu, jest dobrze eksponowany w krajobrazie wsi. Przeprowadzone prace pozwoliły poprawić stan techniczny zabytku, podkreślić walor naturalnej kolorystyki zewnętrznego materiału, uczynić kolejne etapy powstawania wystroju wnętrza, a także – dzięki badaniom dendrochronologicznym – doprecyzować wiedzę o zabytku i jego dziejach budowlanych.

W pobliżu zachowany jest drewniany budynek dawnej szkoły parafialnej, w której działa ogólnodostępne muzeum parafialne ze zbiorami dzieł sztuki i rzemiosła, dawną izbą szkolną i etnograficzną.



1



2

1. Widok ogólny od północy | Fot. G. Then
2. Grupa Ukrzyżowania na belce tęczowej | Fot. G. Then
3. Północna ściana prezbiterium z portalem do zakrystii | Fot. G. Then
4. Wnętrze nawy – ołtarz boczny | Fot. G. Then
5. Widok od południa | Fot. G. Then
6. Gotycki obraz Sacra Conversazione w ołtarzu głównym | Fot. G. Then
7. Strop prezbiterium | Fot. G. Then
8. Zrąb ściany północnej nawy | Fot. G. Then
9. Gontowy dach kościoła | Fot. G. Then



3



4



5



6



7



8



9



10

10. Kościół wraz z otoczeniem, okolony wieńcem starodrzewu – widok od południowego wschodu | Fot. G. Then
 11. Elewacja południowa | Fot. A. Mucha, NID OT Katowice
 12. Nowe pokrycie gontowe | Fot. A. Mucha, NID OT Katowice
 13. Stacja Drogi Krzyżowej na ścianie zewnętrznej | Fot. A. Mucha, NID OT Katowice
 14. Okno zamknięcia prezbiterium | Fot. A. Mucha, NID OT Katowice



11



12



13



14



15

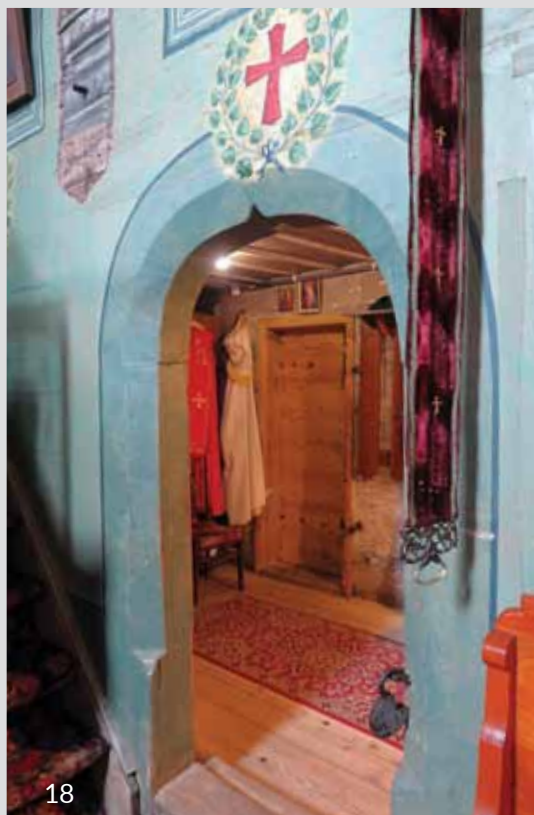


16



17

15. Wnętrze prezbiterium | Fot. A. Mucha, NID OT Katowice
 16. Ściana północna nawy | Fot. A. Olczyk, NID OT Katowice
 17. Płyta nagrobna eksponowana na ścianie zewnętrznej | Fot. A. Mucha, NID OT Katowice
 18. Późnogotycki portal zakrystii | Fot. A. Olczyk, NID OT Katowice
 19. Wnętrze przedsionka | Fot. A. Mucha, NID OT Katowice



18



19



20

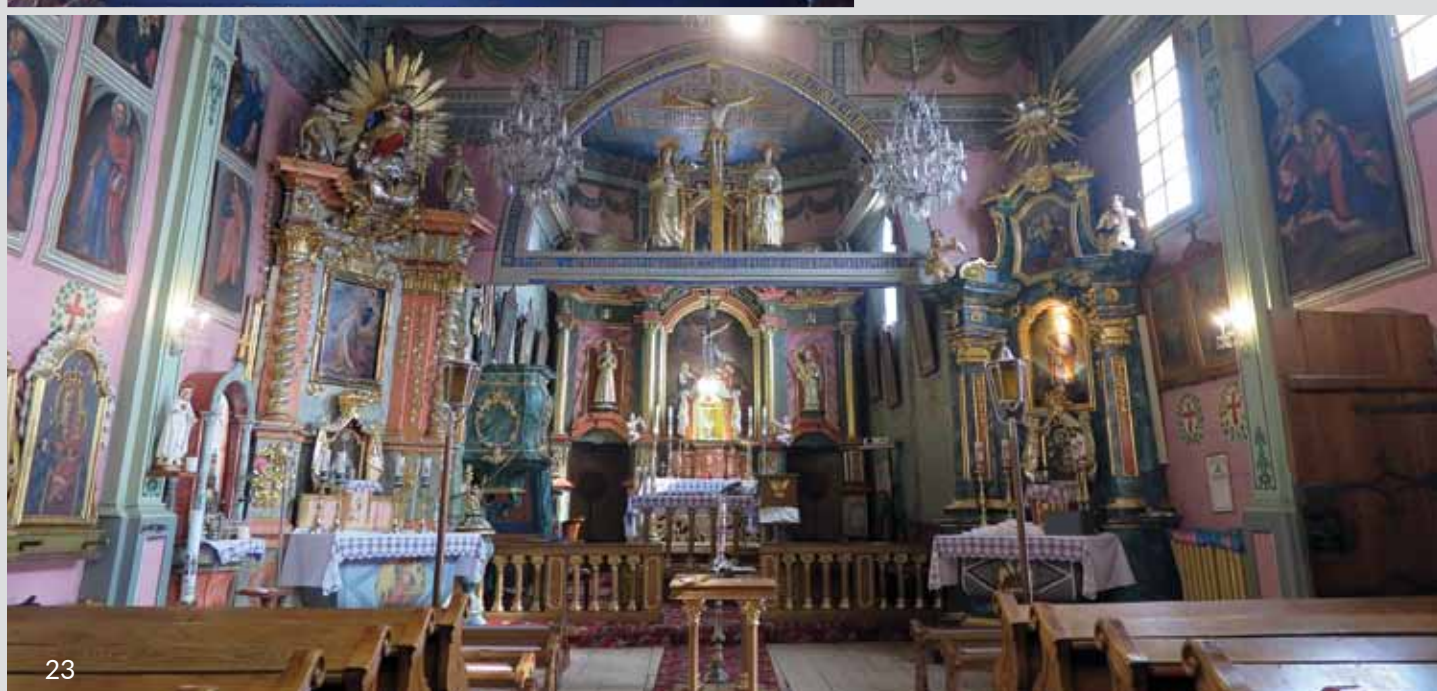


21



22

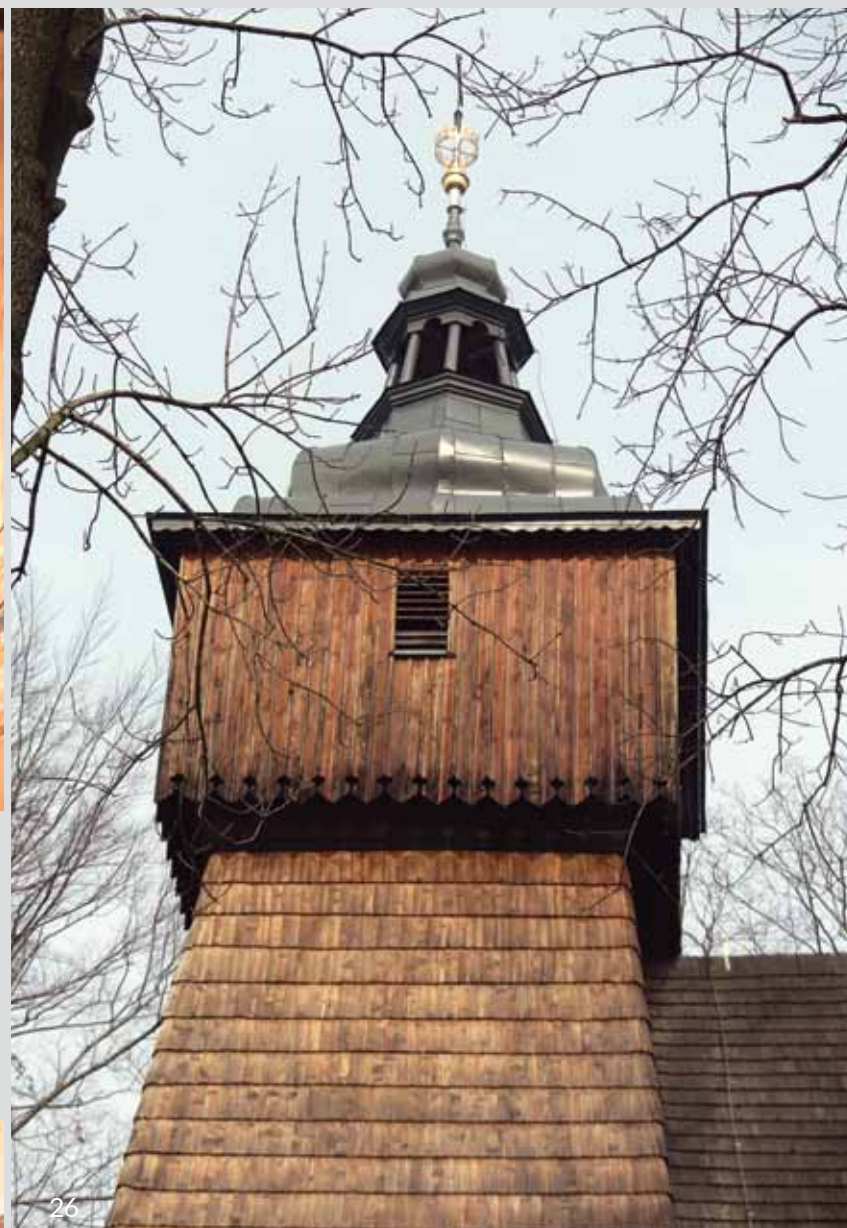
20. Empora organowa | Fot. A. Mucha, NID OT Katowice
 21. Polichromie ścian prezbiterium (na wysokości kapitelu pilastra widoczny pionowy pas – świadek warstwy XVIII-wiecznej) | Fot. A. Olczyk, NID OT Katowice
 22. Malowany strop kasetonowy w prezbiterium | Fot. A. Olczyk, NID OT Katowice
 23. Wnętrze – widok ku prezbiterium | Fot. A. Olczyk, NID OT Katowice



23



24



26

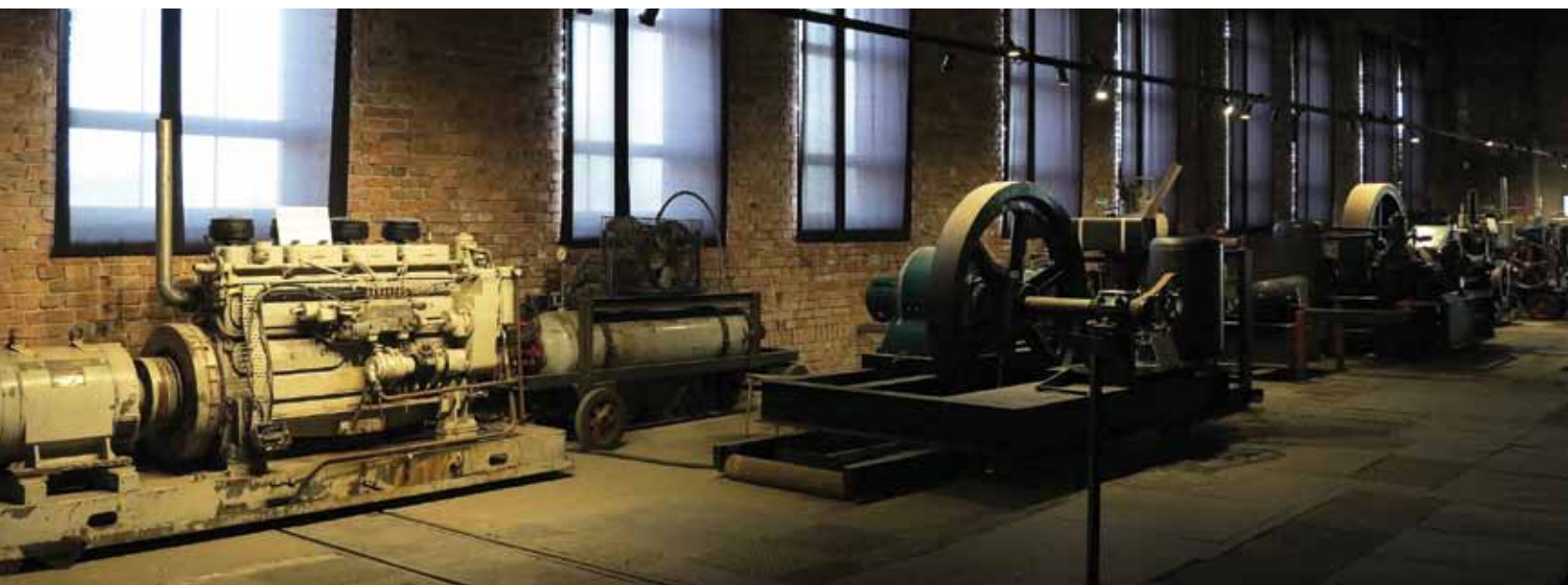
24–25. Konstrukcja dachu | Fot. A. Olczyk, NID OT Katowice
 26. Zwieńczenie wieży | Fot. A. Olczyk, NID OT Katowice
 27. Widok od południowego zachodu | Fot. A. Olczyk,
 NID OT Katowice



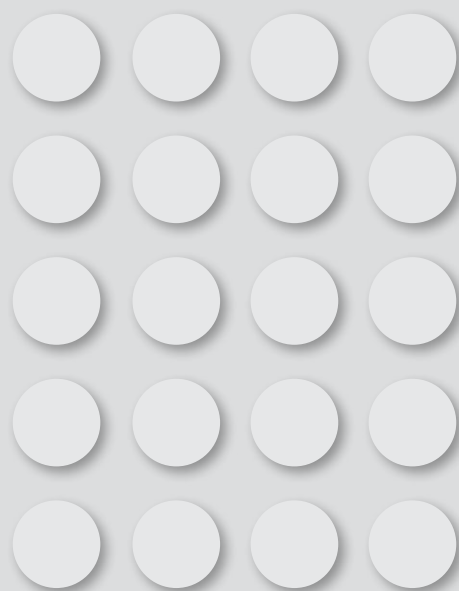
25



27



*Walcownia cynku, obecnie Muzeum Hutnictwa Cynku „Walcownia” w Katowicach-Szopienicach
- laureat kategorii architektury przemysłowej i budownictwa inżynieryjnego | Fot. A. Mucha, NID OT Katowice*



architektura
przemysłowa
i budownictwo
inżynieryjne

ZABYTEK
ZADBANY
2018



LAUREAT

**WALCOWNIA CYNKU, OBECNIE MUZEUM HUTNICTWA CYNKU
„WALCOWNIA” W KATOWICACH-SZOPIENICACH**

Katowice, ul. 11 Listopada 50

zarządca: Fundacja Ochrony Dziedzictwa Przemysłowego Śląska

NAGRODĘ przyznano za rewitalizację przeprowadzoną z poszanowaniem autentycznego wystroju i wyposażenia obiektu przemysłowego, w tym zachowanie kompletnego ciągu technologicznego oraz utworzenie ekspozycji o istotnych walorach edukacyjnych.

Pierwszy piec hutniczy do wytopu cynku uruchomiono na Górnym Śląsku w 1798 roku w dobrach pszczyńskich. Po upowszechnieniu na początku następnego stulecia metody produkcji metalicznego cynku tak zwaną metodą ogniową hutnictwo to, przy sprzyjającym usytuowaniu złóż węgla kamiennego, stało się podstawą uprzemysłowienia regionu. Potentatem rynku była spółka przemysłowa Spadkobiercy Gieschego (Giesche Erben), wywodząca się z działalności Geорга Gieschego, wrocławskiego kupca, który jeszcze w XVIII wieku uzyskał monopol na wydobycie rudy cynkowej – galmanu. Pierwsza huta spółki na terenie Szopienic została uruchomiona w 1834 roku. Szopienicki kompleks hutniczy był sukcesywnie powiększany. Walcownia cynku rozpoczęła pracę w 1904 roku. Zgodnie z podziałem funkcjonalnym w jej wnętrzu wydzielono trzy części: halę ciągu produkcji blachy, nawę maszyn parowych oraz halę magazynową. W czasie I wojny światowej, w związku z poszerzeniem asortymentu, walcownię rozbudowano. Kolejna rozbudowa miała miejsce w latach 70. XX wieku. Zakład był użytkowany zgodnie ze swoim przeznaczeniem do 2002 roku. Po wstrzymaniu produkcji obiekt opustoszał, nieużytkowany i pozbawiony opieki zaczął niszczyć. W 2010 roku walcownię wpisano do rejestru zabytków, w 2013 roku przeszła ona w ręce prywatne, a następnie – pod zarząd fundacji powołanej dla ochrony dziedzictwa przemysłowego Śląska.

W latach 2014–2017 przeprowadzono w walcowni prace remontowe, konserwatorskie i adaptacyjne na muzeum hutnictwa cynku. Za cel działań obrano zachowanie autentycznego charakteru obiektu przemysłowego. Prace konserwatorskie objęły serce zakładu – ciąg technologiczny z zespołem maszyn parowych i linią walcarek – oraz mieszczące go hale. Mechanizmy linii walcowniczych z silnikami parowymi zostały oczyszczone z brudów, osadów i smarów, zabezpieczone antykorozyjnie, odtworzono elementy brakujące, wykonano nowe powłoki zabezpieczające i końcowy montaż części ruchomych. W trakcie prac przy strukturze budowlanej przeprowadzono remont

stalowych kratownic konstrukcji dachu i wymieniono jego poszycie – papę na pełnym deskowaniu, uzupełnianym w przypadku konieczności wymiany zbutwiałych desek. Zlikwidowano wtórne przemurowania, przywracając pierwotny układ otworów okiennych i drzwiowych elewacji. Oczyszczono lica ceglane, usunięto zwietrzałe spoiny, uzupełniono ubytki cegieł, wykonano spoinowanie z barwionej zaprawy o składzie analogicznym do oryginalnego. Pracom konserwatorskim poddano zachowaną ślusarkę okienną. Ramy okien stalowych zostały oczyszczone, w miejscach zniszczeń uzupełnione z wiernym zachowaniem profilu, pomalowane zgodnie z pierwotną kolorystyką. Okna do przywróconych otworów wykonano na ich wzór. Konserwacji poddano także okna drewniane. We wnętrzach usunięto rażące przekształcenia budowlane, naprawiono i oczyszczono oryginalne posadzki żeliwne w głównych halach oraz posadzkę ceramiczną w maszynowni. Uporządkowano otoczenie obiektu.

Przeprowadzone prace zachowały autentyczność substancji zabytkowej, pewną szorstkość i patynę właściwe dla miejsca pracy wielu pokoleń. Czytelnie wyeksponowano historyczną przestrzeń hal i ciągi technologiczne walcowni w nowej funkcji nośników wiedzy o dziedzictwie przemysłowym.

Muzeum „Walcownia” obok funkcji ekspozycyjnych i edukacyjnych ogniskuje też działania społeczne – istotną rolę przy pracach dokumentacyjnych i adaptacji odegrała wiedza dawnych pracowników zakładu ze Stowarzyszenia na rzecz Powstania Muzeum Hutnictwa Cynku, muzeum prowadzi między innymi także projekt Szychtownica – bazę życiorysów pracowników przemysłowych na Śląsku.



1



2



3



4



5



6

1. Elewacja wschodnia | Fot. P. Gerber
 2-3. Elewacja południowa | Fot. P. Gerber
 4. Elewacja zachodnia | Fot. P. Gerber
 5-7. Wnętrza hal cynkowni | Fot. P. Gerber
 8. Ślusarka elewacyjna | Fot. P. Gerber
 9. Dawna łaźnia zakładu | Fot. P. Gerber



7



8



9



10

10. Nawa siłowni - maszyn parowych | Fot. A. Mucha, NID OT Katowice



11

11. Okna elewacji zachodniej | Fot. A. Mucha, NID OT Katowice



12

12. Wydarzenia motoryzacyjne w industrialnym wnętrzu | Fot. Archiwum Muzeum Hutnictwa Cynku „Walcownia” w Katowicach-Szopienicach

13. Część zachodnia hali magazynowej | Fot. A. Mucha, NID OT Katowice



13



14



15

14. Elewacja wschodnia | Fot. A. Mucha, NID OT Katowice
 15. Elewacja południowa | Fot. A. Mucha, NID OT Katowice
 16–17. Ciąg technologiczny w hali wschodniej | Fot. A. Mucha, NID OT Katowice
 18. Maszynownia zakładu | Fot. A. Mucha, NID OT Katowice



16



17



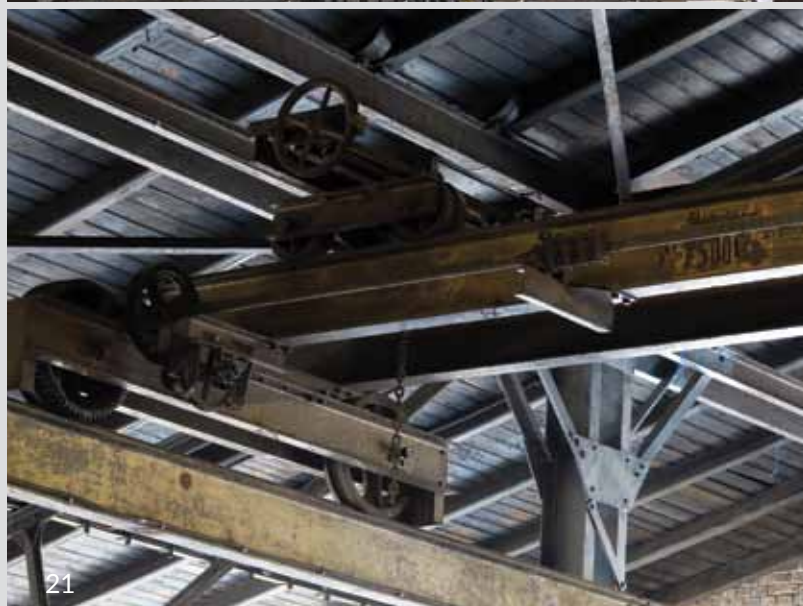
18



19



20



21

19. Okna maszynowni | Fot. A. Mucha, NID OT Katowice
20. Ściana działowa hal | Fot. A. Mucha, NID OT Katowice
21. Konstrukcja dachu wraz z suwnicami | Fot. A. Mucha, NID OT Katowice
22. Posadzka żeliwna | Fot. A. Mucha, NID OT Katowice



22



23



24

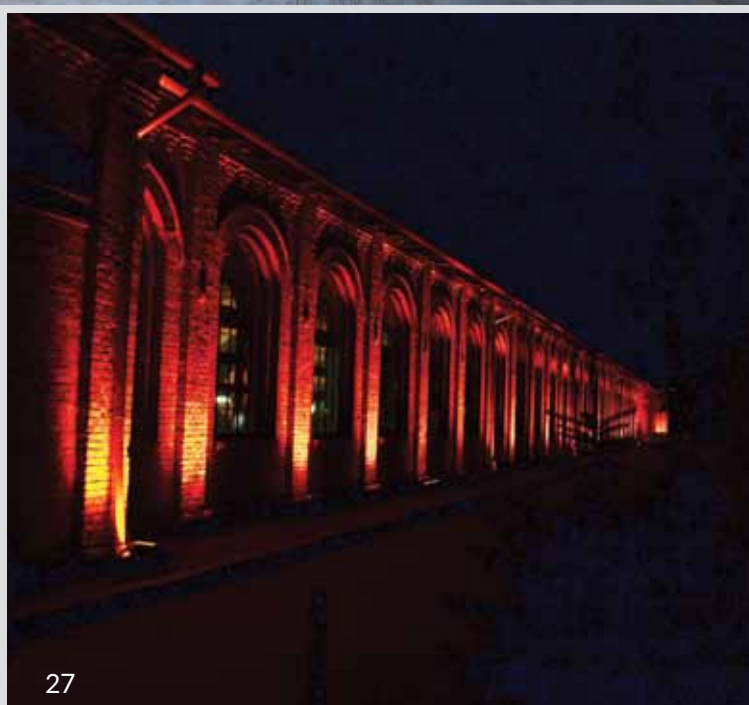


25

23. Arkada między halą ciągu technologicznego a maszynownią | Fot. A. Mucha, NID OT Katowice
 24. Ciąg technologiczny | Fot. A. Mucha, NID OT Katowice
 25. Wystawa źródeł energii i motoryzacji w hali zachodniej | Fot. A. Mucha, NID OT Katowice
 26. Drugie życie zakładu | Fot. A. Muras
 27. Iluminacja elewacji | Fot. M. Budniok



26



27



WYRÓŻNIENIE

**GŁÓWNA KLUCZOWA SZTOLNIA DZIEDZICZNA
WRAZ Z CHODNIKIEM PODSTAWOWYM W POKŁADZIE 510
W ZABRZU**

woj. śląskie, Zabrze – podziemne wyrobisko górnicze pomiędzy szybem Carnall przy ul. Wolności 410 a dawnym wylotem przy ul. Karola Miarki 8
właściciel: Muzeum Górnictwa Węglowego w Zabrzu

WYRÓŻNIENIE przyznano za konserwację pozwalającą zabezpieczyć i wyeksponować elementy oryginalnej infrastruktury technicznej sztolni. Wydobyto i uczyniono autentycznym zabytkiem przemysłu górniczego, który po pracach udostępniono zwiedzającym.

Główna Kluczowa Sztolnia Dziedziczna jest unikatowym zabytkiem techniki górniczej i hydrotechniki. Budowę sztolni odwadniającej i transportowej, łączącej kopalnię i pola górnicze Zabrze i Królewskiej Huty (Chorzowa), rozpoczęto w 1799 roku z inicjatywy Fryderyka Wilhelma von Redena, dyrektora Wyższego Urzędu Górniczego we Wrocławiu. Projekt wykonał urzędnik górniczy Pochhammer. Pierwszy odcinek, najstarsza część sztolni, został ukończony na początku XIX wieku. Spełniał funkcje odwadniające, umożliwiał dostęp do pokładów węglowych, a także stanowił drogę wodną dla transportu węgla. Całość inwestycji zakończono w 1863 roku. Sztolnia była najdłuższą budowlą wykorzystującą system odwadniania grawitacyjnego w górnictwie europejskim swoich czasów (14,25 kilometra). Już około połowy XIX wieku zaczęła tracić na znaczeniu, w związku z zejściem eksploatacji węgla poniżej jej poziomu. Pełniła ograniczone funkcje pomocnicze i była stopniowo wyłączana z użytku, aż do ostatecznego zamknięcia w latach 50. XX wieku, kiedy zasypano większość świetlików. W 1953 roku rozebrano i zasypano wylot sztolni.

W latach 2013–2017 przeprowadzono kompleksowe prace remontowe i konserwatorskie najstarszego odcinka sztolni, liczącego około 2250 metrów, prowadzącego od rejonu dawnej kopalni Królowa Luiza do centrum miasta. Oparto je na wszechstronnych, specjalistycznych analizach i projektach zapewniających bezpieczeństwo i możliwie jak największe zachowanie oryginalnej substancji i formy zabytku. Poprzedzone zostały one wymagającym ogromnym nakładem pracy udrożnieniem przebiegu wyrobisk. Odtworzono dwa zasypane w latach 80. i 90. XX wieku szyby – Carnall i Wilhelmina – prowadzące w rejon sztolni. Ze względu na charakter i niewielkie rozmiary sztolni (szerokość około 1,5–2 metry, wysokość około 2,5–3 metry) prace udrożnieniowe wykonywano ręcznie, wydobywając wiele set ton mułu i materiału zasypowego. Część wyrobisk prowadzi w litej skale, inne były obmurowane. Na długości około 980 metrów sztolnia biegnie dwoma korytarzami, połą-

czonymi jedenastoma przecinkami, wykutymi w pokładach węgla i w skale; od nitki południowej do szybu Wilhelmina prowadzi chodnik podstawowy w pokładzie węgla 510.

Do sztolni wprowadzono niezbędną infrastrukturę techniczną – instalację elektryczną, przeciwpożarową, wentylacyjną, a także stacje pomp i filtrów związanych z odprowadzaniem wód gruntowych. Na długości ponad kilometra wykonano kanał, służący do odprowadzania wyrobisk, a jednocześnie jako wodna trasa turystyczna, z przystanią dla łodzi. Zabezpieczono stropy i ociosy chodników i przecinek, stosując w wymagających tego wypadkach różnorodne, dostosowane do charakteru poszczególnych odcinków metody – iniekcje, mocowanie siatek i kotew stalowych, współczesne obudowy, likwidacje pustek, wzmocnienie obudów historycznych, kamiennych i ceglanych. Te ostatnie poddano pracom konserwatorskim, w wyniku których zachowano około 80 proc. autentycznej substancji zabytkowej. Obudowę drewnianą chodnika w pokładzie 510 odtworzono zgodnie z metodami stosowanymi w początkach XIX wieku. Na podstawie ikonografii odtworzono także port węglowy. Zakonserwowano zachowane elementy podziemnego wyposażenia: łodzie do transportu urobku, drewniane koryta służące do odprowadzania wody, drzwi do chodnika Dechen, fragmenty instalacji podsadzkowej z lat 20. XX wieku. Przy trasie podziemnej utworzono stanowiska ekspozycyjne. Zagospodarowano teren przy wylocie sztolni, z budynkiem obsługi ruchu turystycznego, niecką basenową i portalem wylotowym.

Sztolnia, wraz z kopalnią Królowa Luiza, jest przestrzenią zabytkową i jednocześnie nowoczesnym obiektem muzealnym. W wyniku złożonego procesu rewitalizacji zabezpieczono i udostępniono cenny obiekt dziedzictwa górniczego.



1



2



3



4



5

- 1. Sztolnia północna przed udrożnieniem | Fot. Ł. Zawada
- 2. Chodnik w pokładzie węglowym 510 przed udrożnieniem | Fot. Ł. Zawada
- 3. Nitka północna w trakcie prac | Fot. Ł. Zawada
- 4. Usuwanie zasypisk – rejon szybu Carnall | Fot. Ł. Zawada
- 5. Nitka południowa – oczyszczanie obudowy kanału i ociosów | Fot. Ł. Zawada
- 6. Kamień ze znakiem mierniczym | Fot. Ł. Zawada



6



7



8



9

7. Przecinka Reden prowadząca do portu węglowego | Fot. Ł. Zawada
 8. Chodnik w pokładzie węglowym 510 | Fot. Ł. Zawada
 9. Port węglowy | Fot. A. Mucha, NID OT Katowice
 10. Nitka północna – rejon przecinki trzeciej w pobliżu szybu Carnall | Fot. A. Mucha, NID OT Katowice



10



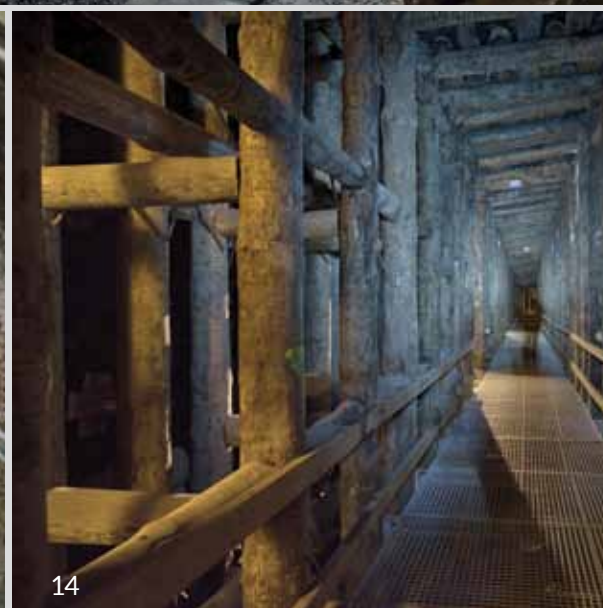
11



12



13



14

11. Nitka północna | Fot. A. Mucha, NID OT Katowice
 12. Nitka południowa – pochylnia Guido w rejonie szybu Carnall | Fot. Ł. Zawada
 13. Port trasy wodnej | Fot. Ł. Zawada
 14. Obudowa drewniana chodnika węglowego w pokładzie 510 | Fot. Ł. Zawada
 15. Ekspozycja narzędzi górniczych | Fot. A. Mucha, NID OT Katowice



15



Ministerstwo
Kultury
i Dziedzictwa
Narodowego.



NARODOWY INSTYTUT
DZIEDZICTWA
NATIONAL HERITAGE BOARD OF POLAND

www.mkidn.gov.pl
www.nid.pl



Zabytki stanowią świadectwo przeszłości i naszego do niej podejścia. Zachowanie i uczynienie ich wartości wymaga wielorakich wysiłków – organizacyjnych, badawczych, wykonawczych, finansowych. Obowiązki te spoczywają na opiekunach zabytków, ich właścicielach i zarządcach. Z efektów ich pracy wielokrotnie korzystamy bezpośrednio, odwiedzając poddane pracom konserwatorskim obiekty zabytkowe, a pośrednio – uczestnicząc w życiu społecznym wzmocnionym poszanowaniem dla tradycji i wartości.

Coroczny konkurs „Zabytek Zadbany” Generalnego Konserwatora Zabytków ma na celu promowanie najlepszych wzorów konserwacji, rewaloryzacji, adaptacji obiektów zabytkowych i wyróżnienie pracy ich opiekunów.

Publikacja przedstawia zabytki nagrodzone i wyróżnione w edycji konkursu 2018 – obiekty sakralne, dworskie, dziedzictwo krajobrazu, architektury drewnianej i techniki.